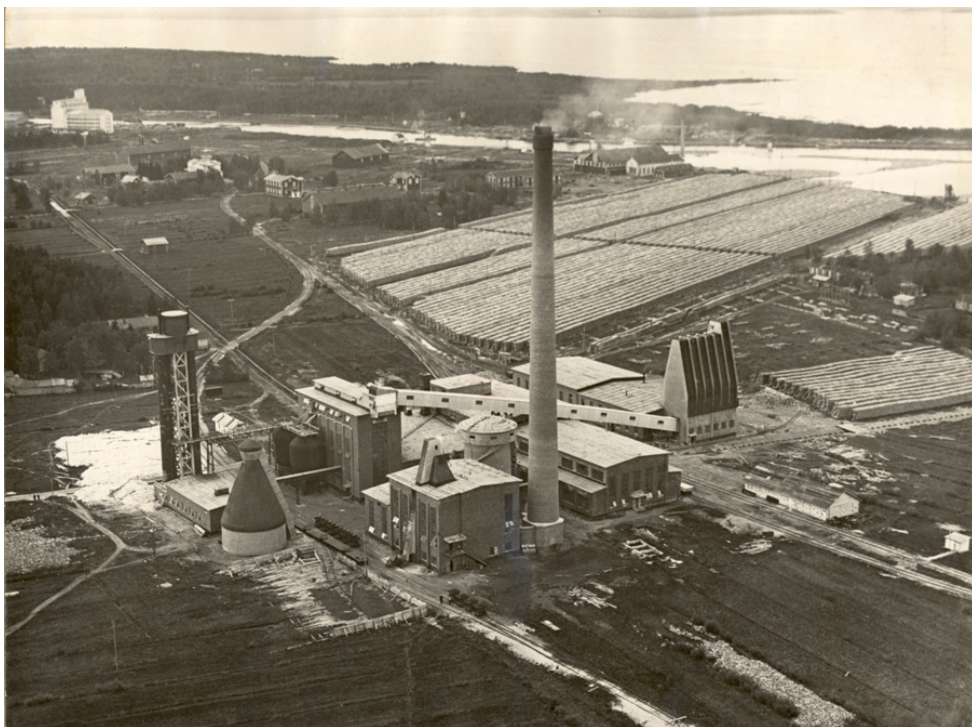

RANTA-TOPPILAN MAANKÄYTÖN HISTORIASELVITYS

2011

Kaarina Niskala

RANTA-TOPPILAN MAANKÄYTÖN HISTORIASelvitys

TYÖRYHMÄ

Työn tilaaja

Oulun kaupunki
Tekninen keskus
Asemakaavoitus
PL 32, FI – 90015 OULUN KAUPUNKI
puhelin (08) 558 42400
etunimi.sukunimi@ouka.fi

Käyntiosoite:
Solistinkatu 2, 90140 Oulu

Ohjausryhmä

Matti Karhula, asemakaavapäällikkö
Timo Lajunen, kaavoitusarkkitehti

Konsultti

Kaarina Niskala, arkkitehti
puhelin 050-575 1845

Sisällysluettelo

Sisällysluettelo	3
I JOHDANTO	4
Tehtävä	4
Kohde, sijainti ja rajaus	4
Tutkimusaineisto	6
Aikaisemmat tutkimukset	6
Kaavoitus	7
Asemakaavat	7
Oulun seudun yleiskaava 2020	7
II RANTA-TOPPILAN JA YMPÄRISTÖN HISTORIAA	8
Taustaa	8
Toppilan liittäminen kaupunkiin	9
Toiminta tutkimusalueella	10
J. W. Snellman G:sonin höyrystyslaitos	10
Ab Uleå Oy	11
Osakeyhtiö Toppila	12
Maa-alueiden vaihtoja	13
III RAKENTAMINEN JA TOIMINTA TUTKIMUSALUEELLA	16
Toppilan sahan aikaiset rakennukset	16
Höyryvoimalan myöhempi käyttö	16
Sahanhoitajan asunnosta Terva-Toppilan kartanoksi	17
Sellutehtaan rakennukset ja rakenteet tutkimusalueella	18
Sellutehtaan puutavaran kuljetus ja varastointi	18
Pumppuasema	21
Seuratalo	21
Venevaja	22
Sellutehtaan ympäristöhaitat	24
Toppilan rantapuisto	25
Muut rakennukset tutkimusalueella	25
Oulun Energian Toppila 1 ja Toppila 2 voimalaitokset	25
Korttelit 23, 50 ja 54	26
Toppilan yhteiskoulun vaiheita	26
Koskelankylän koulusta Terva-Toppilan yhtenäiskouluksi	27
IV TARKASTELUALUE	29
Toiminta Tervahovintien eteläpuolella	29
Toppilan ja Koskelankylän omakotialueet	30
Meri-Toppila	30
Taskilan jäteveden puhdistamo	31
Toppilansaaren alue	31
Toppilansalmi ja satama	31
V YHTEENVETO	34
Lähteet ja kirjallisuus	35
Arkistolähteet	35
Lähdekirjallisuus	36
Internet	37
Kirjoittajan tekemät haastattelut	37
Lähdeviitteet	37

RANTA-TOPPILAN MAANKÄYTÖN HISTORIASELVITYS

I JOHDANTO

Tehtävä

Ranta-Toppilan maankäytön historiaselvityksessä kartoitetaan Oulun keskustan pohjoispuolella olevan, läheisesti Toppilan satamaan liittyneen alueen toimintoja 1900-luvun alkupuolelta vuoteen 2011. Selvityksen tarkoituksena on antaa tietoa alueen historiasta ja toiminnasta asemakaavan laatimisen pohjaksi. Suurella osalla tutkimusaluetta ei ole voimassa olevaa asemakaavaa.

Oulun kaupungin teknisessä keskuksessa on käynnistynyt Länsi-Toppilaan kuuluvan Ranta-Toppilan asemakaavoitus. Sekä Ranta-Toppila että sen eteläpuolinen Toppilansalmi kuuluvat

Länsi-Toppilaan, jossa on meneillään kaupunkiympäristön rakennemuutos. Toppilan entinen satama- ja teollisuusalue on muuttumassa yleiskaavan 2020 mukaiseksi asuin- ja virkistysalueeksi sekä hallinnon ja palvelujen alueeksi.

Selvitys ei käsitä rakennusinventointia, sillä Länsi-Toppilan alueelta on tehty vuonna 2004 rakennussuojeluselvytys.

Ranta-Toppilan maankäytön historiaselvitys on laadittu Oulun kaupungin teknisen keskuksen asemakaavoituksen toimeksiannosta.

Kohde, sijainti ja raja

Ranta-Toppilan alue sijaitsee Toppilansalmen suulla noin kolmen kilometrin etäisyydellä Oulun keskustasta luoteeseen. Kaavoitettavaa aluetta rajaavat lännessä Toppilansalmi, etelässä Tervahovintie, idässä Koskelantie ja pohjoisessa Ruittu- ja Merituulenpuisto sekä Mannisenpuisto. Kaavoitettaviksi otetaan myös ne Tervahovintie eteläpuolella olevat, Toppilansalmen alueen tontit, joilla ei ole asemakaavaa.

Ranta-Toppilan maankäytön historiaselvityksessä tarkastellaan kaavoittamattoman alueen lisäksi kaavoitetulla alueella sijaitsevien Oulun Energian Toppilan voimalaitosten ja Tervahovintien yhtenäiskoulun (entisen Toppilan yläasteen ja lukion sekä entisen Merituulen ala-asteen) alueiden historiaa. Kaavamuutoksen tarpeellisuus näillä alueilla ratkeaa kaavoitustyön kuluessa.

Tarkastelualue on kehänä kaavoitettavan alueen ympärillä. Etelässä siihen kuuluvat entinen SOK:n mylly, Toppilan satama varasto- ja lai-

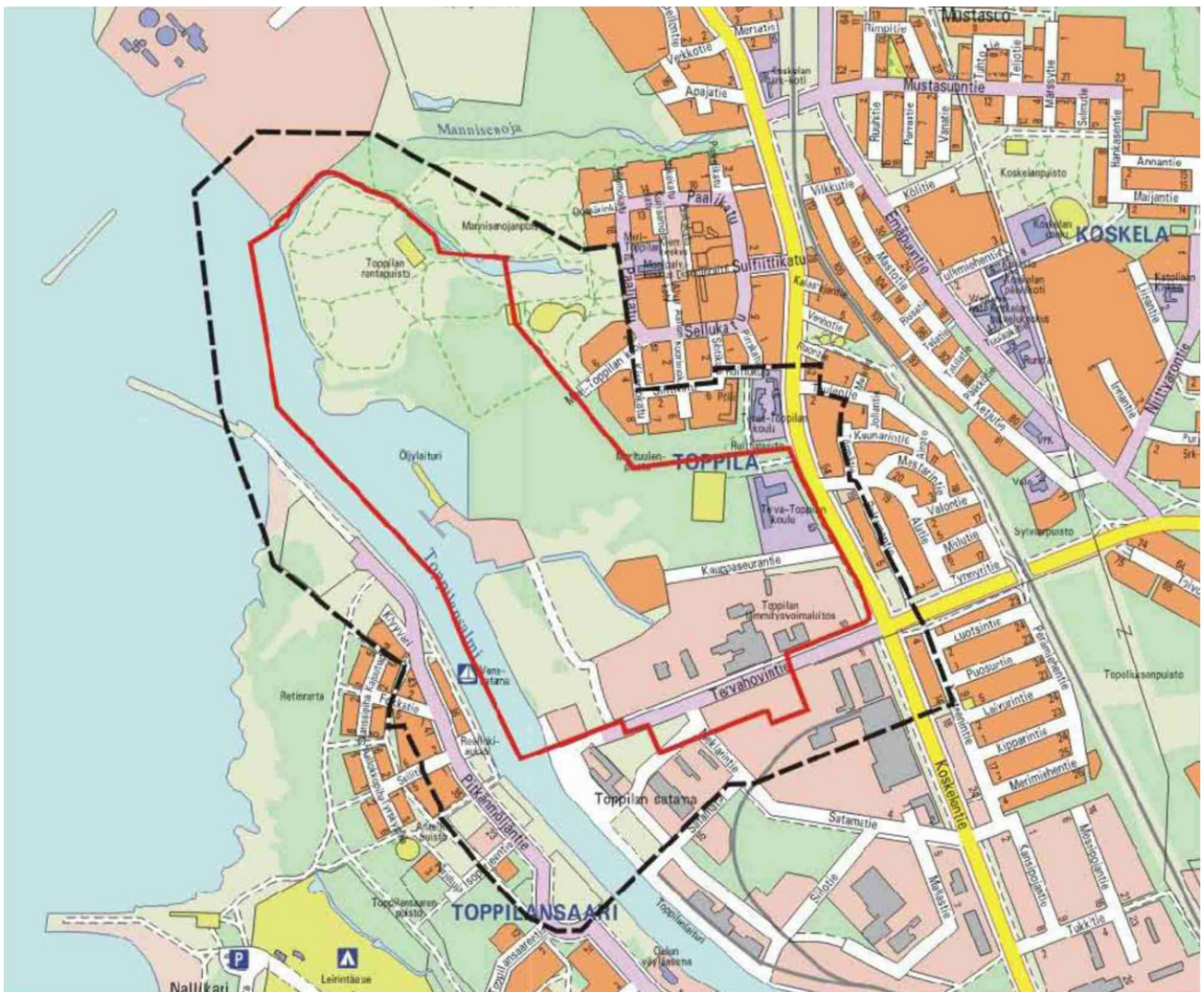
turalueineen rajautuen Satamatiehen, Tervahovintien eteläpuolinen teollisuuden ja kaupan alue, Koskelantien itäpuoli Kapteenin ja Paltamontiehen asti, Meri-Toppilan asuntoalueen etelä- ja länsikorttelit rajautuen Ruittukujaan, Sihtikatuun, Kiramokatuun ja Paalikatuuun. Pohjoisessa tarkastelualueeseen kuuluvat osat Mannisenpuistoa ja Taskilan jätevedenpuhdistamon aluetta. Lännessä tarkastelualueena on Toppilansalmi ja Toppilansaaren itäranta tulevaan Toppilansalmen ylittävään siltaan asti.

Ranta-Toppilan historiaselvityksen alueella sijaitsevat muun muassa Toppilan voimalaitosten rakennukset, Toppilan liikuntatalo, Tervahovintien yhtenäiskoulu, pallokenttä, Tervahovintien kartano sekä Oulu-Koillismaan Pelastuslaitoksen öljyntorjunta-asema. Salmen rannassa on vasta käytöstä poistettu öljylaituri ja -satama. Selvitettäväksi rakennuskohteeksi on otettu venevaja, joka sijaitsee öljyntorjunta-aseman pohjoispuolella.

Tervahovintien pohjoispuoleisella ranta-alueella on avoin kenttä. Siihen liittyvät puiset laiturirakenteet ovat huonokuntoisia. Öljysataman pohjoispuolinen lahdelma toimii pienveneiden säilytyspaikkana.

Kaavoitettavan alueen poikki kulkee pohjois-etelä-suuntainen pääviemäri, pääosin purettuja, teollisuuden käytössä olleita raiteita ja Toppilan lämpövoimalan lauhdevesikanava.

Ranta-Toppilan alue on maastoltaan tasainen. Metsiköt ovat alavia, kosteita ja lehtipuuvaltaisia, ja niissä risteilee käytön myötä syntyneitä ulkoilupolkuja. Alueella kasvaa suurehkoja maisemapuita ja puuryhmiä. Terva-Toppilan kartanoon johtavaa Kauppaseurantietä reunustavat koivut. Satamalaiturin läheisyydestä on tavattu painolastitulokkaita ja sodanaikaisilta varastoalueilta saksalaisperäisiä kasveja.

Kartta Ranta-Toppilan suunnittelu- ja tutkimusalueesta. Tutkimusalue on ympäröity punaisella viivalla ja tarkastelualue mustalla katkoviivalla.

Tutkimusaineisto

Tutkimusaineisto koostuu asemakaavoista, arkistotiedoista, kartoista, kirjallisuudesta, valokuvista ja haastatteluista. Selvityksessä käytetyt vanhat karttapiirroksot ja asemakaavat ovat Oulun maakunta-arkistosta, Oulun kau-

punginarkistosta, Oulun kaupungin teknisen keskuksen kaavoituksesta sekä maa ja mittauksen arkistosta. Henkilöt, joita on haastateltu, ovat asuneet ja työskennelleet pitkään tutkimusalueella.

Aikaisemmat tutkimukset

Ranta-Toppilan alueelta on laadittu aikaisemmin muutamia inventointeja ja historiikkeja. L. Kainua kirjoitti vuonna 1981 Toppilan selluloosatehtaan historiikin *Osakeyhtiö Toppila – Toppila Oy 1927–1974*. Se on ollut Ranta-Toppilan maankäytön historiaselvityksessä tärkeä kirjallinen lähde tutkittaessa entisen Toppila-yhtiön teollisuusalueen historiaa.

Vuonna 1997 laatimani *Toppilan maankäytön historiaa – Toppilansalmen alueen rakentaminen ja toiminta vuodesta 1924 nykypäivään* käsittelee Toppilan satama- ja teollisuusalueen sekä Toppilansaaren historiaa pitkällä aikavälillä. Se on ollut myös Arkkitehtitoimisto Ark-Byroon vuonna 2004 laatiman inventoinnin, *Länsi-Toppilan rakennussuojeluselvitys*, keskeinen lähde runsaine viittauksineen, arkistokuvineen ja karttoineen.

Pohjois-Pohjanmaan seutukaavaliitto on vuonna 1993 julkaissut selvityksen *Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 1*, jossa on inventoitu Länsi-Toppilan ja Meri-Toppilan teollisuusalueiden rakennuksia, kuten entistä Toppila Oy:n konttorirakennusta ja Seurataloa. Tänä päivänä konttorirakennus tunnetaan Terva-Toppilan kartanona ja Seuratalo toimii Toppilan liikuntatalona.

Oulun kaupungin keskusviraston vuonna 1999 laatima *Arvokkaita alueita Oulussa, osa 1* on laadittu Oulun yleiskaavaa 2020 varten. Siinä

tarkastelu kohdistuu paikallisesti merkittäviin historiallisiin, rakennustaiteellisiin ja maisemallisiin arvoihin. Selvityksessä Toppilansalmen molemmat rannat on määritelty merkittäviksi alueiksi ”kerroksellisuutensa” ja ”alkuperäisyytensä” ansiosta.

Oulun kaupungin vuonna 2001 julkaisemassa *Arvokkaita alueita Oulussa. Suojelu- ja kehittämissuunnitelmassa* on nostettu esille Toppilansalmen ”merkittävyys”. Selvityksen mukaan ”Toppilansalmi rantoineen on valtakunnallisesti (vahvistamaton) merkittävä aluekohde. Alue kuuluu maakunnallisesti arvokkaaseen Oulujoen suiston maisema-alueeseen.” Arvoiksi mainitaan, että ”alue vanhoine huviloineen ja teollisuusrakennuksineen kertoo oululaisesta historiasta” ja että ”Toppilansalmi on Oulun perinteinen väylä merelle (vuoden 1724 jälkeen)”.

Lassi Kalleinen / Ympit Ympäristö-It on laatinut *Länsi-Toppilan luontoselvityksen* vuonna 2004. Selvityksessä on mukana myös Ranta-Toppilan kaavoitettava alue.

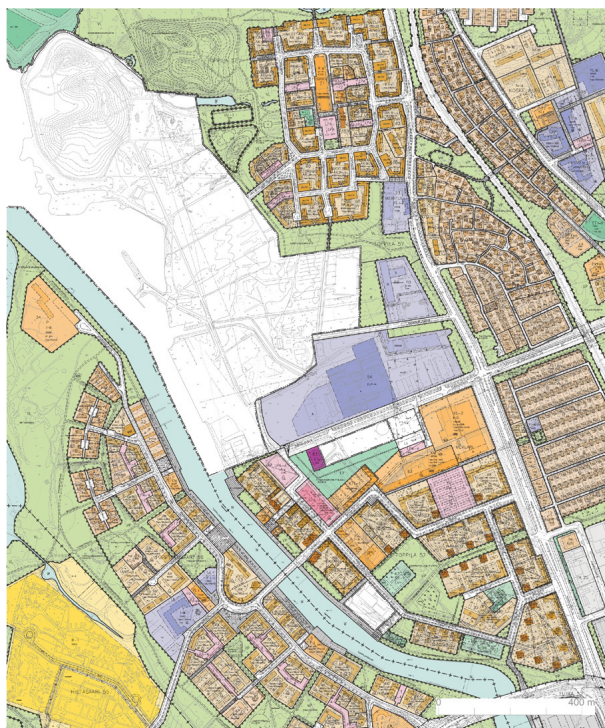
Museovirasto on vuonna 2009 luokitellut Toppilan satama- ja teollisuusalueen valtakunnallisesti merkittäväksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi. Arvokkaaksi alueeksi on rajattu entisen Toppila Oy:n tuotantorakennusten alue sekä satama-alue, johon kuuluvat muun muassa Tervahovintien pohjoispuolella olevat entisen Toppilan sahan alueet ja Terva-Toppilan kartano.

Kaavoitus

Asemakaavat

Oulun kaupungin entisillä Oulunsuun ja Korven kylän alueilla, jotka sijaitsivat Toppilan kaupunginosassa, oli vuonna 1979 voimassa 28.12.1951, 12.9.1964, 19.2.1966, 4.3.1975 ja 15.7.1975 vahvistetut asemakaavat.

Asemakaava osalle Toppilan kaupunginosaa sekä Toppilan kaupunginosan kortteleita 23, 54 sekä katu- ja puistoaluetta koskeva asemakaavan muutos vahvistettiin 30.5.1979. Se kumottiin ympäristöministeriössä 15.2.1991.

Länsi-Toppilan ajantasakaava. Alueet, jolla ei ole voimassa olevaa asemakaavaa, on merkitty karttaan valkoisina.

Kumotun kaavan ulkopuolelle jäivät kortteli 23 (ent. Merituulen ala-aste), kortteli 50 (Toppilan yläaste ja lukio) sekä kortteli 54 (Oulun Energian lämpövoimala).

Voimassa olevan asemakaavan mukaan Toppilan voimalaitosalue (kortteli 54) on yhdyskuntateknisten rakennusten laitosten korttelialuetta (YT) ja Terva-Toppilan koulun tontti (kortteli 50) opetustoimintaa palvelevien rakennusten korttelialuetta (YO). Meri-Toppilan asuntoalue rajoittuu etelä- ja länsisivultaan asemakaavan mukaisiin lähivirkistysalueisiin (VL). Tervahovintien eteläpuolelle on laadittu Länsi-Toppilan asemakaava ja asemakaavan muutos (AAM 1965 <064528>), joka on päivätty 1.12.2009 ja korjattu 25.1.2010. Suunnittelualueen rannan puoleisella osalla ei ole voimassa olevaa asemakaavaa, ei myöskään osalla Tervahovintien eteläpuolta.

Oulun seudun yleiskaava 2020

Oulun yleiskaavan 2020 mukaan Ranta-Toppilan alue muodostaa luoteisimman osan keskustaa kehystävästä maankäytön muutosvyöhykkeestä, jonka entisiä työpaikka-alueita muutetaan asuntoalueiksi. Toppilan voimalaitoksen länsipuolinen alue on varattu palvelujen ja asumisen alueeksi ja Toppilansalmen rannalle on osoitettu varaus uudelle kerrostalovaltaiselle asuntoalueelle, joka täydentää nykyistä Meri-Toppilan asuntoaluetta. Salmen rantavyöhykkeelle ja alueen sisäosiin on varattu alueita yleiseen virkistyskäyttöön. Alue sisältyy rakennusperinnön, kulttuuriympäristön ja kaupunkikuvan kannalta arvokkaaksi osoitettuun alueeseen sekä suojelukohteeksi esitettyyn Toppilan entiseen teollisuusalueeseen.

II RANTA-TOPPILAN JA YMPÄRISTÖN HISTORIAA

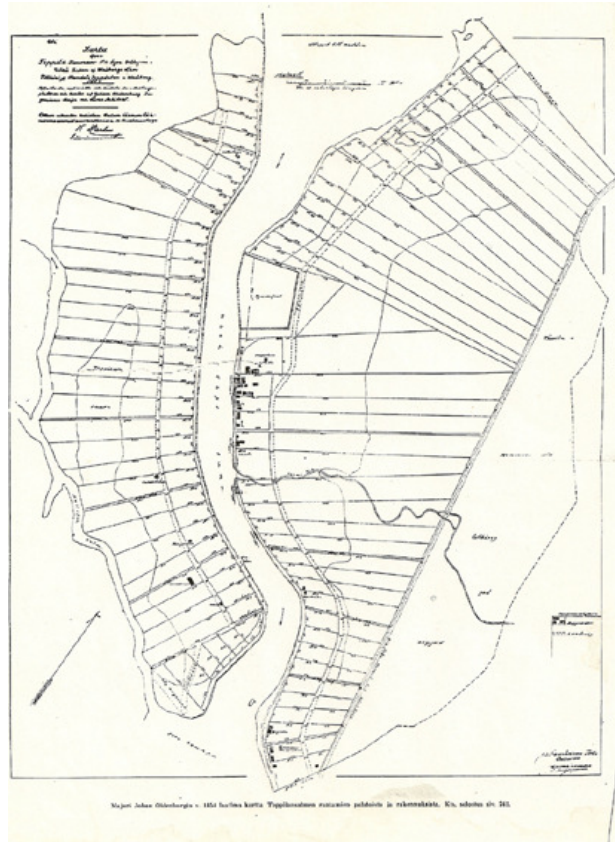
Taustaa

Toppilansalmi rantoineen on ollut Oululle merkittävä satama-, varasto- ja teollisuusalue. Toppilansalmi puhkesi marraskuussa 1724 suuren syystulvan voimasta. Pian sen jälkeen salmen rannoille rakennettiin varastoja ja Toppilansalmesta tuli Oulun uusi ulkosatama. Toppilansalmen maa-alueet kuuluivat alkujaan talonpojille mm. Toppilan ja Koskelan tiloille. Oulun kauppaseura osti kahdessa osassa vuosina 1777 ja 1792 Toppilan tilan, jonka tilukset ulottuivat salmeen saakka.¹

Oulun porvareiden tärkein vientituote oli terva. Oulun kauppaseura perustikin vuonna 1777 kauppiaiden yhteiseksi tervavarastoksi tervahovin, jonka rakennukset valmistuivat mantereelle, Toppilansalmen koillisrannalle vuosina 1782 ja 1783. Krimin sodan aikana, kesäkuussa 1854, englantilaiset sotajoukot polttivat tervahovin, sataman laiturirakenteet, varastot sekä satamassa ja valmisteilla olleet laivat.²

Krimin sodan jälkeen Toppilansalmen molemmat rannat palstoitettiin. Suunnitelman laati Oulun lääninarkkitehti, majuri Johan Oldenburg. Mantereen puolella palstat ulottuivat Oulu-Tornio-maantiestä Toppilansalmen rantaan. Tervahovi rakennettiin uudelleen entiselle paikalleen, palstalle nro 25. Tervahovin pohjoispuolella sijaitsivat palstat nrot 26–42. Palstoitettu alue ulottui pohjoisessa Koskelan tilan rajalle saakka.³

Oululla oli vuonna 1860 Suomen suurin kauppalavasto ja kymmenen prosenttia kaupungin väestöstä sai välittömästi elantonsa merenkulusta. Oulun kauppaseura vuokrasi Toppilansalmen rannoilta palstoja jäsenilleen, jolloin rantatonteille rakennettiin varastoja ja ylätonteille kesäasuntoja. Toppilansalmen rannoille nousi 1800-luvun jälkipuoliskolla merkittävä tervaporvareiden huvila-alue.⁴

Majuri Johan Oldenburgin vuonna 1854 laatima kartta Toppilan rantamaiden palstoista ja rakennuksista.

Tervahovi ja Toppilan satama laivoineen. Kuva. Pohjois-Pohjanmaan museo

Toppilansalmen rannoille kehittyi teollisuuslaitoksia, muun muassa laivanrakennusvarveja, vuonna 1864 perustettu Toppilan olutpanimo, J. W. Snellmanin vuonna 1878 perustama höyrysaha ja 1900-luvun alussa keskusliikkeiden varastorakennuksia.⁵

Toppilan maatilaa omisti kauppaseura vuoteen 1883, jolloin se lahjoitettiin Kauppiainien eläkelaitokselle. Kun yleisen maantien pohjoispuolella olevien palstojen vuokra-aika meni vuonna 1878 umpeen, Oulun kauppaseura päätti huutokaupalla tarjota ne vuokralle 17 vuoden ajaksi tai vuoden 1895 loppuun saakka.⁶

Lokakuussa 1886 valmistui Pohjanmaan rata, jonka pääteasema oli Toppilassa sataman läheisyydessä. Radan valmistuttua Helsingistä kuljetettiin rautateitse huomattava osa Pohjois-Suomeen tarkoitettuista tavaroista. Oulusta ne vietiin joko rannikkolaivoilla tai rahtikuormissa eteenpäin. Radan myötä satamatoiminnot vilkastuivat.⁷

Huolimatta siitä, että tervahovin alueella vallitsivat ankarat järjestyssäännöt, tervahovi paloi 10.6.1901. Tuli tarttui myös läheiseen lautatarhaan, joka tuhoutui. Palon arveltiin syntyneen veturista singonneista kipinöistä. Palo alkoi Bergbomin ja Ruukin lankku- ja lautavarastosta, josta se levisi pohjoispuolella sijainneeseen tervahoviin. Tervahovin palossa tuhoutui 13 200 tynnyriä tervaa. Vaikka Oulusta oli viety vielä 1890-luvulla vuosittain yli 57 000 tynnyriä tervaa, tervahovia ei rakennettu enää uu-

Toppilan liittäminen kaupunkiin

Toppilan satamasta kehittyi 1700-luvulla Oulun ulkosatama. Oulun kauppaseura omisti satama-alueen, joka kuului Oulun pitäjään. Kaupungilla ei ollut aluksi mitään virallista satama-alueita Toppilassa. Oulun kaupunki sai satamasta oman 7 hehtaarin alueensa maaherra Tandefeltin toimesta 1780-luvulla. Kamarikollegio vahvisti asian vuonna 1788, ja se vahvistettiin myös isojakotoimituksessa.¹⁰

delleen, sillä purjelaivakausi ja tervan kysyntä oli jo hiipumassa.⁸

Tervatynnyreitä varastoitiin vielä jonkin aikaa salmen molemmilla rannoilla. Tervavarasto muutettiin palon jälkeen salmen eteläpuolelle, mutta kun kauppiat eivät olleet paikkaan tyytyväisiä, se siirrettiin vuonna 1903 entiselle paikalleen. Tervahovin alueelle rakennettiin silloin myös joitakin pienehköjä rakennuksia. Kun Toppilan tila myytiin vuonna 1910 Oulun kaupungille, siirtyi tervahovikin kaupungin omistukseen. Koska tervan varastointialue oli satamaraiteiden ja muiden satamalaitosten tiellä, se siirrettiin jälleen Toppilansaaren puolelle.⁹

*Tervahovin ja lautatarhan palo 10.6.1901.
Kuva: Pohjois-Pohjanmaan museo*

Oulun kauppaseura omisti Toppilan tilan. Osa Toppilan tilasta, 291 hehtaaria, oli senaatin päätöksellä vuoden 1868 alusta siirretty kuumalumaan Oulun kaupunkiin sekä oikeudellisesti että hallinnollisesti. Alue käsitti tontit, lastauspaikan ja Toppilansalmen. Päätöksen oli määrä olla voimassa niin kauan kuin nämä alueet kuuluivat kauppaseuralle ja niitä käytettiin samaan tarkoitukseen.¹¹

Kauppaseura luovutti vuonna 1883 omaisuutensa Kauppiaitten eläkekassalle. Toppilan tila oli 5/8 manttaalin perintötila, jonka pinta-ala oli 607,31 hehtaaria. Siitä oli 277,88 hehtaaria kotitiluksia, 328,18 hehtaaria ulkometsää ja 1,25 hehtaaria ulkopalstaa. Toppilan tila kuului hallinnollisesti Oulun maalaiskuntaan (lukuun ottamatta satama-alueita) ja kirkollisesti Oulun maaseurakuntaan.¹²

Toppilan maatila myytiin Oulun kaupungille vuonna 1910. Kaupunki omisti tämän jälkeen yhtenäisen alueen rautatiesillasta Koskelan tilan rajoille asti.¹³

Toiminta tutkimusalueella

J. W. Snellman G:sonin höyrysaha

Kauppaneuvos J. W. Snellman oli vuokrannut vuonna 1878 Oulun kauppaseuralta vuoden 1895 loppuun saakka Toppilasta palstan nro 31, jolle aikoi rakentaa höyrysahan.¹⁶ Toppilan höyrysaha käynnistyi samana vuonna aikajärjestyksessä kolmantena Oulun seudun höyrysahana. Höyrysahat eivät tarvinneet koskia voimanlähteekseen. Niiden kannalta tärkeimpiä kysymyksiä olivat tukkien saatavuus ja valmiin sahatavaran laivaus.¹⁷

Myös muut oululaiset kauppiat olivat kiinnostuneet sahatoiminnasta ja perustivat höyrysahoja. Kauppaneuvos Johan Gustaf Bergbom oli perustanut Pateniemen laivaveistämön alueelle kaksikehäisen höyrysahan vuonna 1873 sekä yhdessä Leon. Candelin ja patruuna Aug. Ekmanin kanssa Korkeasaaren sahan vuonna 1874.¹⁸

Konsuli Charles Herlofsson ja kauppias O. E. Inberg omistivat Haukiputaalla Maunun vesisahan, joka muutettiin vuonna 1882 höyrysahaksi. Saha siirtyi vuonna 1886 Bergbomin kauppahuoneen omistukseen. Myös J. W. Snellman G:sonin kauppahuone vahvisti asemiaan Iijoen suussa rakentamalla sinne vuonna

Oulun kaupunki- ja maaseurakunta anoivat vuonna 1907, että Toppilan perintötila siirrettäisiin kirkollisessa suhteessa Oulun kaupunkiin. Oulun kaupungin valtuusmiehet anoivat, että se yhdistettäisiin kaupunkiin sekä kirkollisessa ja hallinnollisessa että oikeudellisessa suhteessa. Alueen siirto kirkollisessa, hallinnollisessa ja oikeudellisessa suhteessa astui voimaan vuonna 1916.¹⁴

Koskelankylään oli syntynyt asutusta Toppilan sahan, sataman ja 1930-luvun alussa käynnistyneen sulfiittiselluloosatehtaan myötä. Koskelankylä liitettiin Oulun kaupunkiin vuoden 1938 alusta lukien samanaikaisesti muun muassa Järvenkorven, Laanilan ja Hintan kanssa.¹⁵

*Toppilan saha ja sahan lautatarha.
Kuva: Pohjois-Pohjanmaan museo*

1881 Siuruan sahan, jonka tuotanto oli Maunun sahan kanssa samansuuruinen.¹⁹

Toppilan sahan perustamiseen vaikutti suuresti myös se, että Oulun pohjoispuolisten jokien alueilla oli tukeista yltarjontaa. Talonpojat toimittivat tukkeja Iihin Bergbomin ja Snellmanin kauppahuoneiden omistamalle Kestilän sahalle enemmän kuin se pystyi käyttämään. Tukkeja oli saatavissa myös muilta jokisuilta. Toppilan sahan raaka-aine tulikin Iijoelta, Kii-minkijoelta ja Oulujoen alueelta Kainuusta.²⁰

Johan Wilhelm Snellmanin kuoleman jälkeen vuonna 1881 hänen perikuntansa haki oikeuden laajentaa Toppilan höyrysahaa. Tällöin Toppilan sahalla työskenteli 35 työntekijää. Seuraavana vuonna 1882 työntekijöiden määrä oli noussut jo 60:een. Kolmikehäisen sahan vuosituotanto oli 55 000–60 000 kuutiometriä. Saha-alue laajeni pohjoiseen Koskelan tilaan asti.²¹

Sahan voimalan pohjoispuolella oli vesialue puutavaran varastointiin sekä rannalla siirrettävä kiramo, jolla nostettiin tukit vedestä.

Sahan lautatarha sijaitsi palstojen nrot 28, 29 ja 30 alueilla, nykyisen Tervahovintien, Toppilan lämpövoimalan lauhdevesikanavan ja Toppilansalmen rajaamalla kentällä.²²

Toppilan maatilan palstojen vuokratrahdit uudistettiin vuonna 1895, jolloin ne tehtiin 25 vuodeksi. Vuonna 1901 kaikille vuokramiehille annettiin uuteen muotoon laaditut sopimukset, joissa vuokraajille myönnettiin kiinnittämisoikeudet.

Kauppakirjalla, joka allekirjoitettiin 12. huhtikuuta 1910, Oulun kauppiaiden eläkelaitos luovutti Toppilan maatilan kaikkine laitteineen ja etuuskineen Oulun kaupungille 250 000 markan kauppahinnasta. Vuonna 1911 kaikki entisen Toppilan tilan pohjoisosan palstat, nrot 26–42 oli vuokrattu lähes kokonaan J. W. Snellman G:sonin kauppahuoneelle.²³

Ab Uleå Oy

Oulun seudun suuret sahayhtiöt aloittelivat yhteistoimintaa jo vuonna 1881, jolloin ne perustivat Uleå Stockafverknings- och Flottningsbolagin eli Oulujoen Tukinhakkaus- ja Lauttausyhtiön.²⁴ Kauppahuoneet, G. & C. Bergbom, J. W. Snellman G:son, yhdistivät sahairessinsä vuonna 1893 Kemijoella Trävaruaktiebolaget Kemi – Puutavara-osakeyhtiö Kemi -nimiseen yhtiöön. Se omisti Kemin ja Tornion alueen sahat ja oli Suomen suurimpia sahatavaran valmistajia.²⁵

Oulun sahoista Korkeasaaren saha kuului Uleåborgs Sågverks Ab:lle, jonka pääosakas oli Bergbom. Varjakka Trävaru Aktiebolag rakennutti Vähä-Varjakan saarelle suurehkon sahan, joka valmistui vuonna 1900.²⁶

Oululaisten kauppahuoneiden yhteistoiminta johti vuonna 1912 Uleå Osakeyhtiön perustamiseen ja sahojen täydelliseen yhdistämiseen. Yhtiölle siirtyivät Bergbomilta Pateniemen saha, J. W. Snellman G:sonilta Toppilan saha, Uleåborgs Sågverksiltä Korkeasaaren saha ja neljältä osakkaalta Varjakan saha. Myös huomattavia metsäalueita siirtyi perustajilta uudelle yhtiölle, josta tuli ennen ensimmäistä maailmansotaa Oulun läänin suurimpia maanomistajia.²⁷

Ab Uleå Oy:n Toppilan sahan rakennuksia vuonna 1927. Kuva: Pohjois-Pohjanmaan museo

Uleå Aktiebolag oli sahatavaran tuotantomäärältään, 180 000 kuutiometriä, Suomen 7. suurin saha vuosien 1912 ja 1913 vaiheilla, ennen ensimmäistä maailmansotaa.²⁸ Yhtiön heikkoutena kuitenkin oli, että se pysyttäytyi suhdanneherkässä sahateollisuudessa. Uleå-yhtiön kohtalon ratkaisi Kajaanin Puutavara Oy, joka hankki oululaisen yhtiön omistukseensa vuonna 1927.²⁹

*Ab Uleå Oy:n omistama Toppilan saha vuonna 1927.
Kuva: Pohjois-Pohjanmaan museo*

Vaikka pulavuosina tuotanto oli pudonnut alle 100 000 kuutiometrillä, vuonna 1927 sahattiin Uleån tuotantoennätys, 301 000 kuutiometriä. Sahaus oli tarkoitettu keskittämään Toppilaan ja Pateniemeen. Niinpä Korkeasaari pysäytettiin vuonna 1928 ja Varjakka jäi seisomaan seuraavana vuonna, kun särkynyttä koneakselia ei uusittu. Lopulta yhtiön sahaustoiminta keskitettiin vain Pateniemen sahalle.³⁰

Oululaisten suursahojen aikakausi päättyi, kun Toppilan saha lopetti toimintansa. Viimeiset tukit menivät raamien läpi 9.8.1930, ja yli puoli vuosisataa sillä paikalla harjoitettu sahateollisuus siirtyi historiaan.³¹

Osakeyhtiö Toppila

Peter Dixon & Son Ltd. -niminen, vakavarainen perheyhtiö omisti 1920-luvulla Englannissa kuusi paperikonetta käsittävän tehtaan Grisbyssä ja kaksi paperikonetta käsittävän tehtaan Oughtibridgessä. Vuorineuvos Gösta Serlachiuksen vuonna 1926 antamien vihjeiden pohjalta yhtiö oli kiinnostunut hankkimaan Suomesta puuhiomon, jonka avulla se halusi varmistaa raaka-aineen saannin tehtailleen.³²

Vaala Oy, jonka omistivat Joseph Dixonin pojat Willy, Oscar ja Cuthbert Dixon, osti 19.2.1927 ja 27.3.1927 läheltä Toppilan satamaa ja Toppilan sahaa uuden muodostettavan yhtiön nimiin Koskenranta- ja Välivainio-

nimiset tilat, joiden pinta-ala oli 32 hehtaaria. Osakeyhtiö Toppilan tarkoitus oli jalostaa Pohjois-Suomesta saatava raaka-aine selluloosaksi. Yhteistyökumppanina oli Osakeyhtiö Vaala, joka toimi raaka-aineen ja koskivoiman hankkijana.³³

Osakeyhtiö Toppilan perustava kokous pidettiin 30.8.1927. Sen osakepääomaksi vahvistettiin 500 000 mk, joka jakautui 500 osakkeeseen. Näistä Vaala Oy tuli omistamaan 498 kpl ja W.H. Dixon ja Cuthbert Dixon kumpikin yhden osakkeen.³⁴

Uleå Oy omisti kaksi tilaa sopivalla paikalla Toppilassa ja lisäksi sillä oli vuokra-alue, jolla saha sijaitsi. Käytyjen neuvottelujen tuloksena siirtyi 21.11.1929 päivätyllä kauppakirjalla Salmensuu-niminen tila, joka oli pinta-alaltaan 26 hehtaaria, Toppilan saha-alueen vuokrasopimus ja itse saha asuin- ja muine rakennuksiin Osakeyhtiö Toppilan omistukseen 5 milj. markan kauppahinnasta.³⁵

Osakeyhtiö Toppilalla oli 58 hehtaaria omaa maata, 51 hehtaaria vuokramaata, joka liittyi välittömästi satamaan, 400 metriä laituria ja 7,5 hehtaaria vesialuetta puutavaran varastointiin.³⁶

*Näkymä Vaasan höyrymlyllystä pohjoiseen, Toppila Oy:n suuntaan. Kuvan etualalla sataman rakennuksia.
Kuva: Pohjois-Pohjanmaan museo*

Alueelle oli rakennettu myös rautatieyhteys. Rautatiealue, 5 130 neliometriä, vuokrattiin kaupungilta. Vaalan rata oli valmistunut vuonna 1930. Rautatie oli valmistunut SOK:n myl-

lylle vuonna 1928, ja sitä oli jatkettu välittömästi Uleå Oy:n sahan alueelle. Tehtaan rakentamisvaiheessa aloitettiin myös rautatien jatkaminen tehtaalle.³⁷

Sellutehdasta, jonka vuosituotanto oli vähintään 20 000–30 000 tonnia kuivaa selluloosaa, ryhdyttiin rakentamaan vuoden 1930 aikana. Tehtaan vihkiäispäivä oli 18. heinäkuuta 1931. Myös kaivospuun osto- ja vientitoiminta käynnistyi vuonna 1935, jolloin sopimuksia tehtiin 67 000 kuutiosta.³⁸

Kaupunki sitoutui ottamaan vastuun siitä, ettei suolattoman veden saanti Toppilansalmesta huonone mahdollisten satamasuunnitelmien johdosta. Myös uitto sai jatkua entisellä Uleå Oy:n järjestämällä tavalla. Lisäksi kaupunki luopui korvausvaatimuksista, joita saattoi syntyä tehdasjätteiden kaupungin vesialueille aiheuttamista vahingoista.³⁹

Osakeyhtiö Toppilan tehdasrakennukset pystytettiin Koskelan tilaan kuuluneelle alueelle. Tehdasrakennusten ulkoasun suunnitteli arkkitehti Alvar Aalto. Alueella sijaitsee nykyisin Meri-Toppilan asuntoalue.

Maa-alueiden vaihtoja

Toppila Oy:n hallinnassa olleita maa-alueita järjestettiin uudelleen 1960-luvulla. Kajaani Oy omisti suhteellisen lähellä tehdasta, Koskelan kaupunginosassa, noin 37 hehtaarin suuruisen Mäkelän tilan. Vuonna 1960 syntyi vaihtosopimus, jossa Kajaani Oy sai Mäkelän tilan vastikkeeksi 445 hehtaaria Vaalasta.⁴⁰

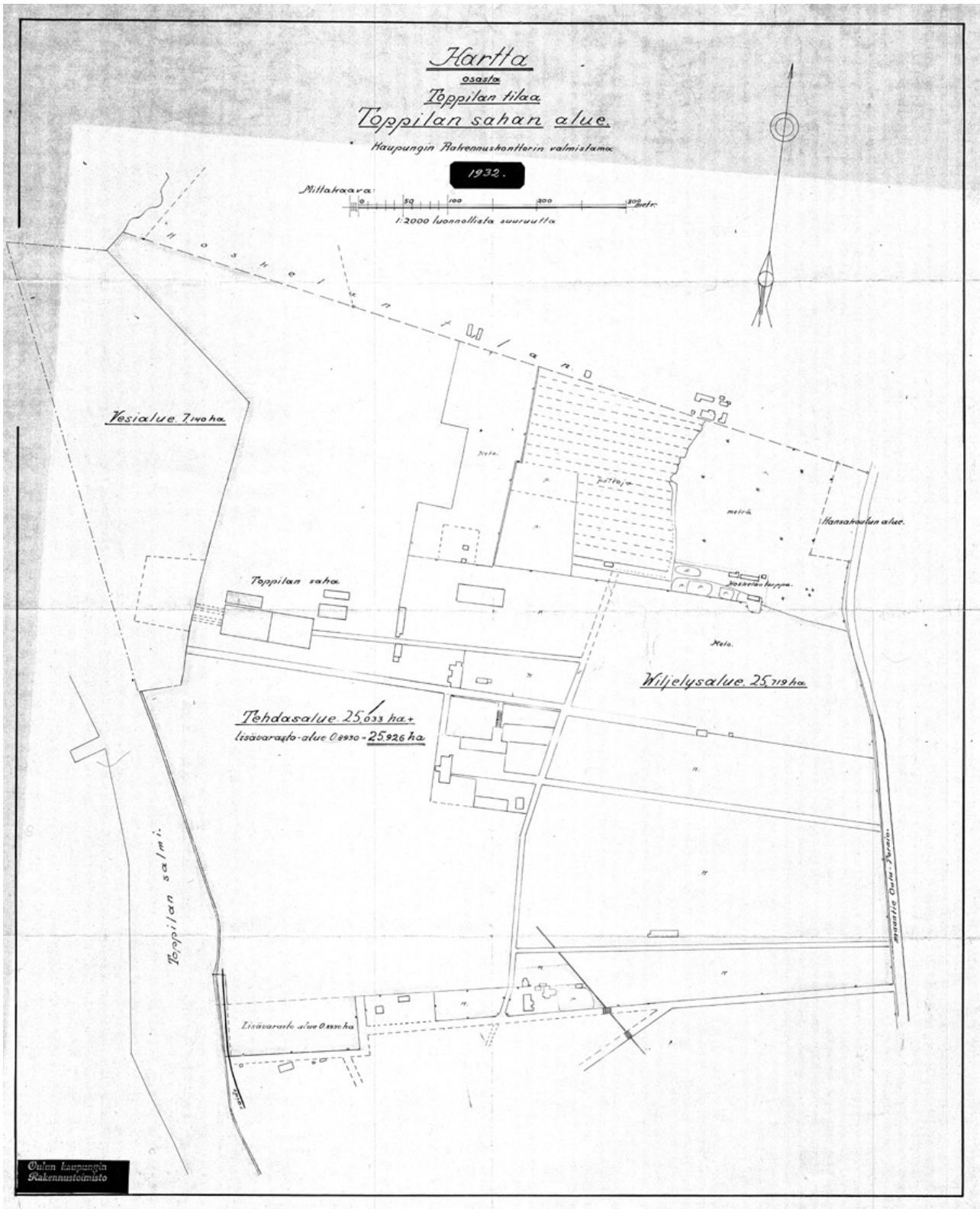
Toppila Oy vaihtoi tämän jälkeen Mäkelän tilan Oulun kaupungin kanssa. Kaupunki sai edullisella paikalla sijaitsevaa tonttimaata ja

Toppila Oy 23 hehtaaria aikaisemmin vuokratuna olleesta alueesta sekä pumppuaseman rakennusoikeuden ja veden johtamisen tehtaalle. Lisäksi kaupunki vuokrasi yhtiölle 50 vuodeksi 5 hehtaarin suuruisen satama-alueen, 1 hehtaarin suuruisen Seuratalotontin ja 6,33 hehtaarin suuruisen vesialueen sekä 3,3 hehtaarin kokoisena alueen yhtiölle myydyn ja vuokratun alueen välillä. Sopimus sai lainvoiman 8.8.1966.⁴¹

Grimsbyssä sijaitsevassa paperitehtaassa syttyi syksyllä 1971 tulipalo, joka tuhosi täydellisesti kaksi kuudesta paperikoneesta. Vaikka uusi paperikone rakennettiin, raaka-ainetta tuottava tehdas ei ollut enää tarpeellinen. Dixon-yhtymä möi vuonna 1973 Toppila Oy:n koko osakekannan Kajaani Oy:lle, johon tehdas fuusioitiin seuraavana vuonna.⁴² Viimeisenä toimintavuotenaan 1985 sulfiittiselluloosan markkinat romahtivat ja Kajaani Oy irtisanoi kaikki 320 Toppilan työntekijää ja lakkautti tehtaan.⁴³

*Osakeyhtiö Toppilan selluloosatehdas taustallaan puukentät ja Toppilan sahan entisiä rakennuksia.
Kuva: Pohjois-Pohjanmaan museo*

Uleå Oy:n Toppilan sahan alue, joka rajoittui pohjoisessa Koskelan tilaan.
Kuva: Oulun kaupunki, tekninen keskus, maa ja mittaus

Toppilan aluetta 1943

Teollisuusrakennuksia 1943:

1. Entinen Toppilan höyrysaha
2. Selluloosavarasto
3. Saksan armeijan varastot
4. SOK:n mylly

Asuinrakennuksia 1943:

5. Toppilan sahan aikaisia asuinrakennuksia
6. Toppila Oy:n konttorirakennus pihapiireineen
7. Vanha tullihuone ja luotsitupa
8. Syrjälä
9. Hilli

III RAKENTAMINEN JA TOIMINTA TUTKIMUSALUEELLA

Toppilan sahan aikaiset rakennukset

J. W. Snellman G:sonin kauppahuone oli rakentanut vuonna 1878 entisille Toppilan tilan maille höyrysahan. Sen omistajaksi tuli vuonna 1912 Uleå Oy. Yhtiö pyrki ensimmäisen maailmansodan jälkeen laajentamaan tuotantoaan, jolloin raamilukua lisättiin ja koneistoja täydennettiin⁴⁴.

Kolmiraaminen saha sijaitsi Toppilansalmen rannassa, palstalla nro 31. Sahan pohjoispuolella oli kivirakenteinen höyryvoimala savupiipuineen.

Uleå-yhtiön Toppilan sahan tuotantorakennuksiin kuuluivat sahan ja höyryvoimalan lisäksi kuivaamo, paja, verstaas ja makasiineja, jotka sijaitsivat sahan ja konttorirakennuksen välisellä alueella.⁴⁵

Sahan lähistöllä oli lisäksi ruokala ja useita työväen yksi- ja kaksikerroksisia asuinrakennuksia liitereineen ja ulkokuoneineen. Koskelankylän kansakoulun lounaispuolella oli asuinrakennusten ryhmä. Samoin Koskelan tilan alueella, nykyisen venevajan koillispuolella. Näiltä alueilta on löytynyt luontoselvityksissä vanhojen pihakasvien karkulaisia⁴⁶.

Entinen höyryvoimala toimii öljyntorjunta- asemana.
Kuva: Kaarina Niskala

Työvään asuinrakennukset on purettu 1950- ja 1960-luvulla, jolloin Toppila-yhtiö ryhtyi rakennuttamaan työntekijöilleen asuinkerrostaloja ja tukemaan omakotitalojen rakentamista. Vuonna 1952 rakennettiin Ruittukujalle kolmi-kerroksinen asuinrakennus ja vuonna 1953 Koskelantien varteen 32 huoneistoa käsittävä asuinrakennus B47.⁴⁷

Nykyisin näistä sahan aikaisista rakennuksista on jäljellä enää entinen höyryvoimala ja sahanhoitajan asuinrakennus piharakennuksineen.

Höyryvoimalan myöhempi käyttö

Osakeyhtiö Toppilan aikana kivirakenteinen höyryvoimala otettiin uuteen käyttöön. Työvään määrä oli 1930-luvulla noin 225 henkilöä. Parhaina aikoina 1940- ja 1950-luvulla puukenttä työllisti toistasataa miestä. Puukentän työväelle kunnostettiin asuintiloiksi sahan kaksikerroksinen, kivinen voimalarakennus, jota kutsuttiin ”Rantahotelliksi”. Rakennuksessa olivat myös työnjohtajan konttoritilat.⁴⁸

Toppilan sahan entinen höyryvoimala toimii Oulu-Koillismaan Pelastuslaitoksen käytössä öljyntorjunta-asemana. Öljyntorjuntavaraston valvontarakennuksen muutossuunnitelmat laati vuonna 1995 Arkkitehtitoimisto Kari Harmainen Ky. Toppilan lämpövoimalan lauhdevesikanavan rantaan varattiin tilat öljyntorjunta-alusten kesäaikaista säilyttämistä varten.⁴⁹

Öljyntorjunta-aseman kohdalle valmistui öljylaituri vuonna 1977. Öljyä tuotiin Oulun Energian voimalaitosten, Toppila 1:n ja Toppila 2:n käyttöön. Öljy varastoitiin maanalaiseen kalliovarastoon, jonne rakennettiin laiturilta putkistot. Ensimmäinen alus, t/a Tervi, saapui satamaan 30.6.1977. Varavaraston käyttö osoitautui vähäiseksi, ja putkistot purettiin kesällä 2011.⁵⁰

Öljylaituri, josta öljyputket on purettu.
Kuva: Kaarina Niskala

Sahanhoitajan asunnosta Terva-Toppilan kartanoksi

Toppilan sahan sahanhoitajan asunto- ja konttorirakennus valmistui vuonna 1903. Se oli kaksikerroksisen, parvekkeilla ja kattoterassilla varustettu puurakennus. Sahanhoitajan aikaisempi asunto, joka oli sijainnut lähellä rantaa, oli tuhoutunut vuoden 1901 tervahovin ja höyrysaahan palossa.⁵¹

Pihapiiriin kuului useita rakennuksia. Tontin pohjoislaidalla sijaitsi pitkä, punaiseksi maalattu rakennus, jossa olivat konttiristin asunto, sauna, pesutupa ja navetta sekä 50 hevosen talli. Hevoset olivat tärkeä voimanlähde, joita käytettiin sekä sahalla että sulfiittiselluloosa-tehtaalla sen alkuaikoina. Talliosa on myöhemmin purettu ja rakennuksen toinen pää on jäänyt erilliseksi rakennukseksi.⁵²

Pihan etelälaidalla oli ajoneuvosuoja ja varistorakennus. Se oli alaosaan avoin, mutta on myöhemmin laudoitettu umpeen. Kulku piha-alueelle oli järjestetty koivukujaa pitkin Oulu-Tornio -maantieltä sekä Syrjälän kulmalta nykyiseltä Tervahovintieltä. Konttorirakennuksen länsipuolella oli puutarha, jonka edestä laski Lehmioja Toppilansalmeen.⁵³

Kun Uleå Oy myytiin Osakeyhtiö Toppilalle, siirtyi myös asuin- ja konttorirakennus pihapiireineen uudelle omistajalle. Sahanhoitajan

asuintalossa asuttiin 1950-luvulle saakka, jolloin Rantapellontielle valmistuivat uudet, arkkitehti Dag Englundin suunnittelemat pientalot. Tämän jälkeen rakennus toimi tehtaan pääkonttorina.⁵⁴ Toppila-yhtiön toiminnan loputtua konttorirakennus oli vuosina 1986–1993 Oulun Steinerkoulun käytössä. Rakennukset myytiin vuonna 1995 ja siinä aloitti toimintansa Terva-Toppilan kartano. Osa päärakennuksesta ja piharakennuksista on ollut tilausravintolana.⁵⁵

Terva-Toppilan kartanon päärakennus.
Kuva: Kaarina Niskala

Terva-Toppilan kartanon pihapiiriin on syntynyt omistajan vaihtumisen myötä 2000-luvun alkupuolella Saunamaailma. Se koostuu useista ulkopuolisille vuokrattavista sauna- ja kokoon-tumistiloista. Myös pieni osa tehtaalle johtaneesta rautatiestä on edelleen jäljellä osana Saunamaailmaa.

Terva-Toppilan kartanon Saunamaailman rakennuksia.
Kuva: Kaarina Niskala

*Terva-Toppilan kartanon Saunamaailman saunoja.
Kuva: Kaarina Niskala*

*Saunamaailmaan johtaa Toppila-yhtiön vanha rautatie.
Kuva: Kaarina Niskala*

Sellutehtaan rakennukset ja rakenteet tutkimusalueella

Sellutehtaan puutavaran kuljetus ja varastointi

Tehtaalle tulevan puutavaran kuljetusmuotona uittaminen oli edelleen 1930-luvulla yleisin tapa, joka säilytti asemansa vielä pitkään sodan jälkeenkin. Puut tuotiin Toppilaan Ii-, Kiiminki- ja Oulujoelta, ja niiden hinaamiseksi tehtaalle tarvittiin useita hinaajia. Vuonna 1955 höyryhinaajat korvattiin diesel-hinaajalla, Toppila 1:llä, joka omien puutavaralauttojen hinaamisen ohella käänsi ja hinasi satamassa myös kauppalaivoja vuoteen 1970 saakka. Auto- ja rautatiekuljetus alkoi lisääntyä 1950-luvulta lähtien.⁵⁶

*Osakeyhtiö Toppilan selluloosatehtaan puupinoja.
Kuva: Pohjois-Pohjanmaan museo*

Kesän aikana jokia pitkin uitettu ja tehtaalle hinattu puu nostettiin puukentälle pitkiin, suuriin pinoihin talvikauden varalle. Puut nostettiin vedestä kahdella kiramolla ja kuljetettiin tehtaalle hevosvetoisilla, kiskoilla liikkuvilla rullavaunuilla. Myöhemmin hevoset korvattiin traktoreilla ja niihin sopivilla kumipyöräisillä perävaunuilla.⁵⁷

Tehdas käytti prosessissaan kuusipuuta. Raaka-aineen hankinnan yhteydessä ostettiin myös muita puu- ja puutavaralajeja: mäntypinotavaraa ulkomaille myytäväksi kaivospuuksi ja sulfaattipuuksi. Mäntypinotavara vaihdettiin samoin kuin koivupinotavara ja sahatukki kuusipaperipuuksi muiden, mäntyä käyttävien tehtaiden kanssa. Puutavaran hankintamäärä oli 387 000 pm3 vuonna 1938. Vuonna 1970 hankintamäärä oli 550 000 pm3.⁵⁸

Toppilansalmen laituri ja sen viereinen kenttä olivat Toppila-yhtiön lastaus- ja varastoalueina. Tehtaalla käytettiin 1930-luvulla vuosittain 3500–4000 tonnia kalkkikiveä. Kivihiili, jota käytettiin polttoaineena, varastoitiin kasoihin laiturialueen viereiselle kentälle. Samalla kentällä oli myös muun muassa avoin rikkivarasto. Sellua laivattiin Dixonin tehtaalle Englantiin Satamasta Osakeyhtiö Toppilan laiturilta.

Toppilan satamaan sijoitetun selluloosavaraston rakennustyöt aloitettiin vuonna 1934. Siihen saakka oli varastona käytetty toimintansa lopettaneen Toppilan sahan rakennusta sekä paria puutavaravarastoa, jotka sijaitsivat kaukana satamasta. Uusi tuotevarasto, kooltaan 40 x 60 metriä, rakennettiin puusta. Jopa lattiakin oli sepelipohjalle ladotuista laudoista tehty.⁵⁹

Vasta vuonna 1938, kun maapohja oli riittävästi painunut ja tiivistynyt, puulattia korvattiin betonilattialla. Tämä varasto oli käytössä aina vuoden 1979 alkuun saakka, jolloin selluloosan varastointi siirrettiin Oritkarin satamaan ja tyhjäksi jääneeseen varastoon alettiin varastoida kaoliinia. Rakennus paloi 1990-luvulla.⁶⁰

Talvisodan syttymisen jälkeen syksyllä 1939 tehtaan henkilömäärä väheni ja tuotannon jatkaminen vaikeutui. Tehdas pyrittiin pitämään käynnissä kouluttamalla naisia armeijan riveihin joutuneiden miesten tilalle. Kuljetusmahdollisuuksien heikennyttyä tehdas jouduttiin pysäyttämään huhtikuussa 1940. Toppilan tehdas oli sotavuosina lyhyitä jaksoja lukuun ottamatta pysähdyksissä.⁶¹

Saksan armeija käytti Toppilan satamaa huoltosatamanaan. Saksalaiset joukot purkivat 1940-luvun alkupuolella myös Toppila-yhtiön laiturissa muun muassa suurehkoja heinä- ja olkieriä, jotka varastoitiin yhtiön alueelle. Myöhemmin, kun hiilikenttä tyhjeni, rakennettiin alueelle kaksi varastorakennusta ja samalla saksalaiset saivat käyttöönsä kaksi Uleå-yhtiön sahan aikaista puutavaravarastoa kunnostettuaan ne omalla kustannuksellaan.

Alueelle rakennettiin myös parakkeja majoitus-tiloiksi varastoissa työskenteleville. Satamassa oleva selluvarasto (nro 8) oli myös saksalaisten käytössä. Saksalaisten lähdön jälkeen syyskuussa 1944 selluvarastoa käytettiin Pohjois-Suomesta evakuoitujen väestön omaisuuden kokoamispaikkana.⁶²

Ennen sotia, vuonna 1938, puinen varastorakennus muutettiin kaksikerroksiseksi työläisten

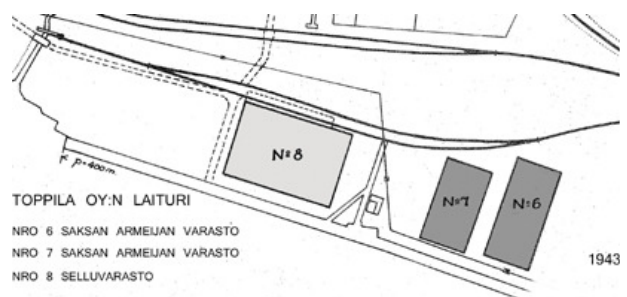

*Selluloosaa lastataan laivaan Toppilan satamassa.
Kuva: Pohjois-Pohjanmaan museo*

majoitusrakennukseksi. Yhtiön alueelle rakennettiin vuonna 1947 uusi, yksikerroksinen, puinen ruokalarakennus ja vuonna 1954 trukkihalli.⁶³

Sotien jälkeen tuotanto alkoi uudestaan loka-kuussa 1945. Ongelmana oli kuitenkin kivihiihlen puute, sillä kattilat eivät antaneet puuta poltettaessa täyttä tehoa. Vasta vuonna 1947 olot alkoivat normalisoitua ja tuotanto kohosi 26 080 tonniin. Siihenastinen tuotantoennätys, 57 455 tonnia, saavutettiin vuonna 1964. Vuonna 1973 otettiin käyttöön haponkestävästä teräksestä valmistettu keitin, minkä jälkeen vuosikapasiteetiksi laskettiin 77 500 tonnia.⁶⁴

Merikosken voimalaitosta rakennettiin jo sotien aikana. Toppila Oy:n ja Merikosken voimalaitoksen välinen voimajohto otettiin käyttöön 6.7.1948. Tehtaan omistajan edustajana Oscar Dixon kytki virran tapahtuman kunniaksi järjestetyssä tilaisuudessa.⁶⁵

Ilmavalokuva Toppilan Oy:n selluloosatehtaan alueesta vuodelta 1947. Lähde: Maanmittaushallitus

*Tornion maihinnousun muistomerkki.
Kuva: Kaarina Niskala*

Toppilan satamasta alkoivat laivamatkat Tornion maihinnousuun syys- ja lokakuun taitteessa 1944. Tapahtuman muistoksi paljastettiin 30.10.1994 muistomerkki, jonka suunnitteli oululainen arkkitehtiopiskelijoiden ryhmä: Birgitta Hepokangas, Kimmo Sutinen ja Eric Tähtinen. Muistomerkissä betonipylvästä kiertää rautaspiraali, joka kuvaa sodan savuja. Taontatyön on tehnyt Heino K. Tuomivaara.

Osakeyhtiö Toppilan Seuratalo toimii Toppilan liikuntatalona. Kuva: Kaarina Niskala

Pumppuasema

Pumppuasema oli sijainnut sulfiittitehtaan rakentamisesta lähtien Toppilansalmen rannassa, rantapalstoilla nrot 26 ja 27. Merikosken voimalaitoksen ja Hietasaaren sillan rakentaminen muuttivat Oulujoen suiston ja Toppilansalmen virtausolosuhteita niin, että suolaista merivettä tunkeutui salmeen ja edelleen tehtaan käyttövedeksi. Uusi raakaveden pumppaamo rakennettiin vuonna 1964 Toppilansalmen rantaan, Hietasaarentien eteläpuolelle. Veden johtamista varten tehtaalte maahan upotettiin esijännitetty betoniputki, joka oli halkaisijaltaan 1,2 metriä.⁶⁶

Seuratalo

Nykyisten Tervahovintien, Koskelantien ja Kauppaseurantien välillä oli niittyjä siihen saakka, kunnes Toppila Oy rakensi alueelle Seuratalon sekä urheilu- ja tenniskentän. Vuonna 1932 oli perustettu urheiluseura, Toppilan Kisa, jonka toimintaa työnantaja pyrki kaikin keinoin tukemaan. Urheilukenttä sijoitettiin Seuratalon ja Koskelantien väliselle alueelle ja tenniskenttä Seuratalon taakse, sen länsipuolelle.⁶⁷

Seuratalon valmistui vuonna 1938. Sen suunnitteli oululainen arkkitehti Gustaf Strandberg. Funkistyyllisen, osittain kolmikerroksisen punatiilirakennuksen ensimmäisessä kerroksessa sijaitsivat eteistilat, klubihuone, biljardi, keittiö, pukuhuoneet ja talonmiehen asunto. Toiseen kerrokseen tuli 208-paikkainen juhlasali lämpiöineen, parvekkeineen ja näyttämöineen. Kolmannessa kerroksessa oli juhlasaliin kuuluvan parven lisäksi klubihuone.⁶⁸

Seuratololle siirtyi myös Osakeyhtiö Toppilan konttori. Kesällä 1943 suomalainen sotilasjohto ilmoitti tarvitsevansa talon käyttöönsä. Se luovutti rakennuksen saksalaisille sotilassairaalaksi. Konttori siirrettiin tällöin Toppilan sahan sahanhoitajan asuinrakennukseen, sen toiseen kerrokseen.⁶⁹

Seuratalon pihapiiriin, sen länsipuolelle, rakennettiin kolme parakkia. Saksalaisten lähdettyä Oulusta syksyllä 1944 rakennukset siirtyivät Suomen armeijan haltuun.⁷⁰

Seuratalossa tehtiin muutoksia vuonna 1964, jolloin rakennukseen tuli koulutiloja⁷¹. Seuratalo on Oulun kaupungin omistuksessa, ja se on toiminut muun muassa Tanssiurheiluseura Telemarkin harjoitustilana. Vuonna 2002 talossa tehtiin peruskorjaus- ja muutostöitä, jotka suunnitteli Arkkitehdit Sandman & Co Oy⁷². Nykyisin rakennus toimii Toppilan liikuntatalona.

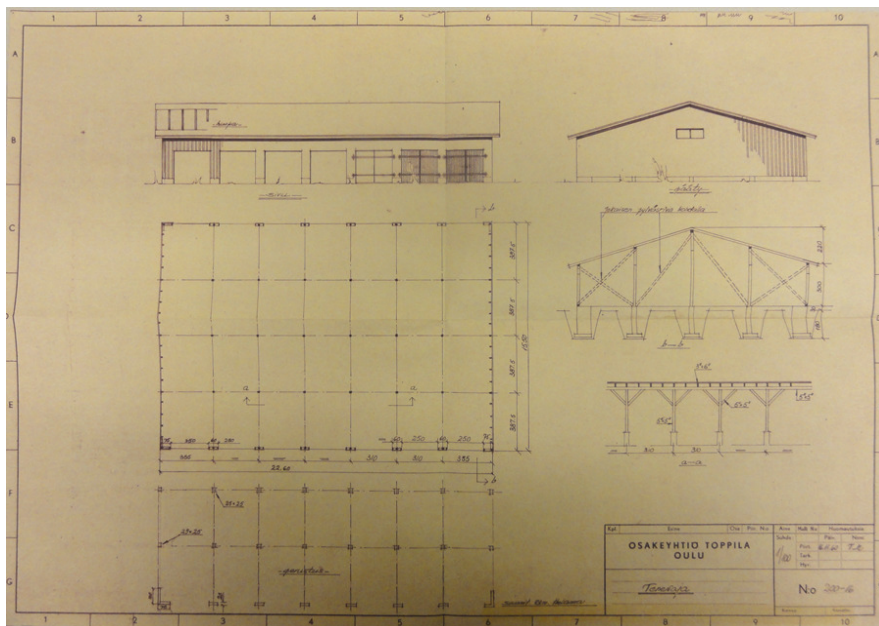
Venevajassa on maapohja ja puiset rakenteet.
Kuva: Kaarina Niskala

Venevaja

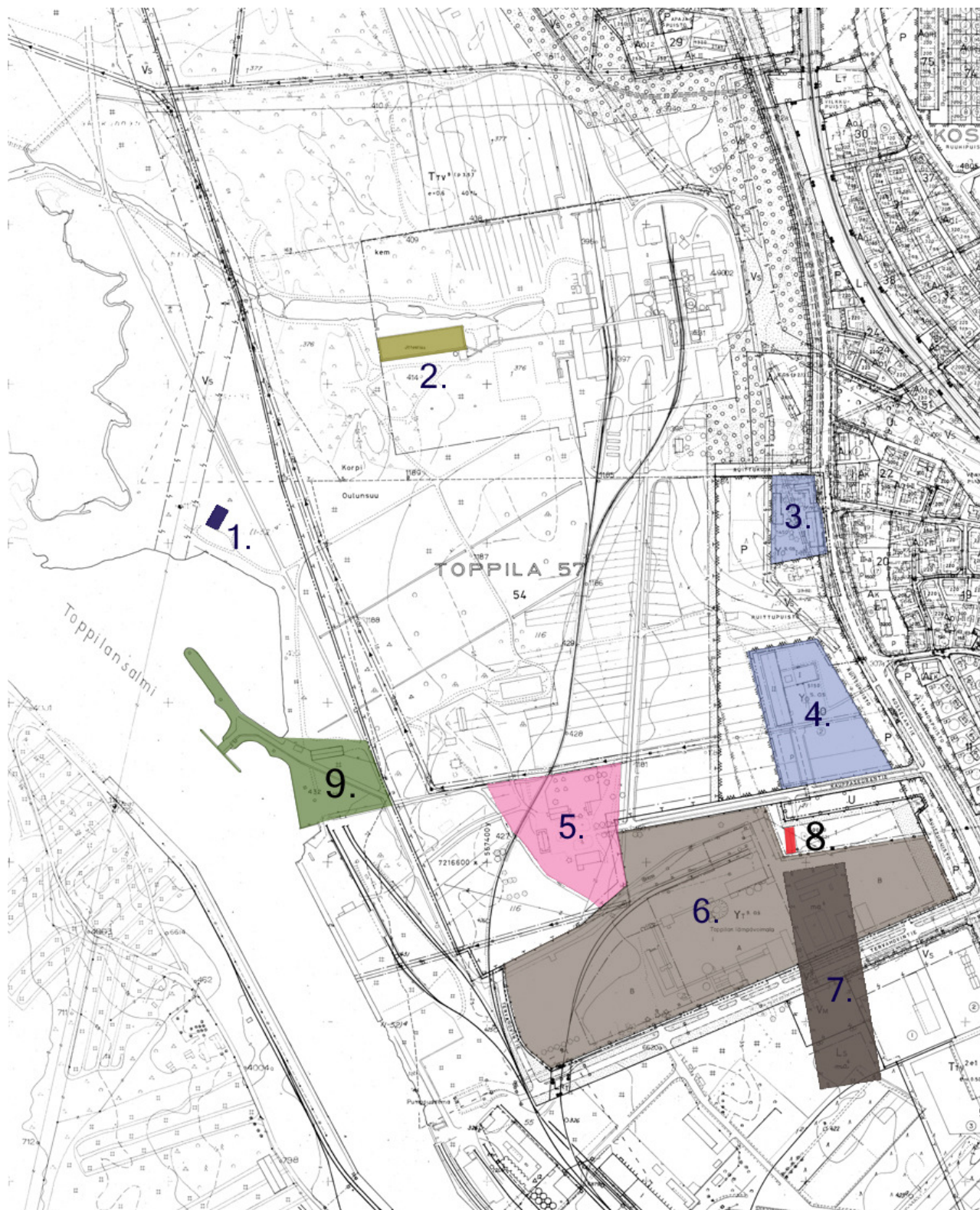
Toppila-yhtiön alueelle, lähelle rantaa rakennettiin vuonna 1961 isohko, puurakenteinen venevaja.⁷³ Maapohjainen venevaja on ollut tehtaan veneilyä harrastaneiden työntekijöiden käytössä. Harjakattoinen venevaja on edelleen olemassa. Se on tyhjä ja sen julkisivuihin on spreijattu graffitteja.

Venevaja on rakennettu 1960-luvun alussa.
Kuva: Kaarina Niskala

Venevajän piirustus vuodelta 1960. Kuva: Kaarina Niskala

Kartta Ranta-Toppilan alueesta 1979.

1. Venevaja
2. Selkiytysallas
3. Merituulen ala-aste (nyk. Terva-Toppilan alakoulu)
4. Toppilan yläaste ja lukio (nyk. Terva-Toppilan yläk.)

5. Toppila-yhtiön konttori (nyk. Terva-Toppilan kartano)
6. Oulun Energian Toppilan voimalaitos
7. Oulun Energian maanalainen kalliovarasto
8. Toppila-yhtiön Seuratalo (nyk. Toppilan Liikuntatalo)
9. Öljylaituri ja nykyinen öljyntorjunta-asema

Sellutehtaan ympäristöhaitat

Toppila-yhtiön sellutehtaan tuotantorakennukset rakennettiin 1930-luvun alussa. Ne sijaitsivat nykyisen Meri-Toppilan asuntoalueen paikalla. Sellutehtaan jätealiemi laskettiin 1960-luvun alkuun asti suurimmaksi osaksi suoraan mereen⁷⁴.

Teollisuuden haittavaikutuksista alettiin julkisuudessa puhua vasta sotien jälkeen. Saastuminen, ympäristöhaitat sekä ilman ja vesien suojeleminen olivat vielä yhtä harvinaisia kuin näiden ongelmien tiedostaminen. Ensimmäisiä tyytymättömyyden aiheita oli Toppilan tehtaalta ajoittain leviävä paha haju.⁷⁵

Tehtaalla aloitettiin syyskuussa 1960 uuden voimalaitoksen ja jätealiemen haihduttamon rakennustyöt. Uusi vesilaki tuli voimaan 1.4.1962. Se saattoi jätevesien laskemisen vesistöön tarkan valvonnan alaiseksi. Yhtiön johtokunta päätti kesällä 1963 ryhtyä muuttamaan keittomenetelmää siten, että keittohapon valmistuksessa aikaisemmin käytetty kalkkikivi (kalsium) korvattiin magnesiumilla. Tämä teki mahdolliseksi kemikaalien talteenoton ja paransi tuotteen laatua. Lisäksi massan saanto parani ja ympäristöhaitat vähenivät.⁷⁶

Joskus tehtaalta saattoi päästä kaasuja ilmaan siinä määrin, että ne aiheuttivat kasvillisuudelle näkyviä vaurioita. *Pohjolan Työ* otsikoi vuonna 1964 ”Rikkikaasu tuhoaa kasvit Koskelankylässä”.⁷⁷

Pahin oli tilanne syksyllä 1967, jolloin tehtaalla siirryttiin kalsium-menetelmästä magnesium-keittoon. Haitoista syntyi suuri kohu. *Pohjolan Työ* kirjoitti: ”Toppila laskee myrkyllistä hajua”. Lehti kertoi, että haitallisia kaasuja oli päässyt paikallisille omakotialueille. Laskemat olivat kellastuttaneet lehtipuiden ja pensaiden lehtiä sekä aiheuttaneet pahoinvointikohtauksia ja sivumakuja elintarvikkeisiin. Kun tehtaalla uusi keittomenetelmä saatiin toimimaan, ympäristöhaitat alkoivat vähentyä. Tosin marjapensaille ja koristepuille aiheutuneita vaurioita tehdas korvasi vielä jälkepäinkin.⁷⁸

Oulun Päivänä 1969 pidetyssä keskustelutilaisuudessa kerrottiin lasketun mereen muun muassa yhden päivän aikana 400 000 litraa lipeää ja tuhansia litroja homesuojattua hioketta, ja että meressä tehtaan edustalla on massaa liki kahden metrin paksuudelta ja parkkimassajätettä 120 000–130 000 kuutiota.⁷⁹

Pohjois-Suomen vesioikeus oli antanut 31.1.1968 päätöksensä, jossa määriteltiin ne tarvittavat toimenpiteet, jotka säätelivät muun muassa Toppila Oy:n, Oulu Oy:n ja Typpi Oy:n vesistöön laskettavien jätevesien määriä. Asiasta valitettiin, ja KHO:n päätös saatiin 16.10.1969. Pohjois-Suomen vesioikeus määritteli päätöksessään vuosittaisen vesiensuojelumaksun suuruuden ja ne korvaukset, jotka vuosittain tuli suorittaa Oulunsalon, Kellon ja Kuivaksen kalastajille. Mekaaninen jäteveden puhdistuslaitos otettiin käyttöön vuonna 1972. Samana vuonna Pohjois-Suomen vesioikeus antoi ns. pikaluvan, jossa määriteltiin ensi kerran sekä kiintoaineen päästöjen että biologisen hapenkulutuksen ylärajat. Lupa oli voimassa vielä vuonna 1981.⁸⁰

Likaantuneisuusselvityksissä, joita tehtiin vuonna 1987 ja tarkennettiin 1990-luvulla, todettiin, että terveydelle vaarallisia aineita ei pohjavedessä alueella ole siinä määrin, että ne vaikuttaisivat rajoittavasti alueen asuttavuuteen.⁸¹

Tehdasalueen ulkopuolella ei ollut silloisten ohje- tai raja-arvojen ylittäviä epäpuhtauspitoisuuksia lukuun ottamatta kahta pistettä, joissa raja-arvot ylittyivät. Nämä alueet on maisemoitu ja rakennettu puistoksi. Pisteistä mitatut pitoisuudet eivät ylitä raja-arvoja, kun alueet säilyvät puistokäytössä. Kuorijätettä ja 0-kuitua oli levinnyt ranta-alueelle, joka on kunnostettu rantapuistoksi. Vuoden 1987 suositusten mukaan humuspitoiset, pehmeät ja hajua aiheuttavat pintakerrokset tulisi poistaa, mikäli aluetta aiotaan käyttää uimarantana. Ruopattavan kerroksen paksuus olisi keskimäärin 1–1,5 metriä.⁸²

Toppilan rantapuisto

Meri-Toppila kaavoitettiin ja rakennettiin asuntoalueeksi Toppila Oy:n sulfiittitehtaan toiminnan lopettamisen jälkeen. Toppilan rantapuiston maisema ja vihersuunnitelmat laadittiin vuonna 1995. Rannanpuoleinen alue suunniteltiin ulkoilu- ja puistoalueeksi. Meri-Toppilan keskusleikkipuisto sijoitettiin asuntoalueen rajalle, entisen selkiytysaltaan eteläpuolelle.⁸³

Toppilan rantapuisto on muotoiltu kumpareiseksi. Täytöt ovat pääosin voimalan tuhkaa, jota on laitettu kerroksittain täytemaan kanssa. Täytemaan päällä on kasvualusta. Kumpareiden päälle on suunniteltu nykyistä runsaammat, metsäiset istutukset. Rannassa, mäen länsipuolella on hietikkoalueet ja polkuverkosto.⁸⁴

Toppila Oy:n jätevesien lasku-uoma ja teollisuuden kaatopaikka ovat olleet lähempänä Meri-Toppilan asutusta. Niissä on tehty maanpuhdistustöitä. Selkeytysallas on täytetty lahoamattomalla täytemaalla reunoja myöten hieman kuperaksi.⁸⁵

Selkeytysallas erottuu selvästi maastossa. Täytön jälkeen altaalle ja sen reuna-alueille on suunniteltu mäntyvaltaisia puuistutuksia.⁸⁶

Toppilan rantapuisto, taustalla Meri-Toppilan asuntoalue. Kuva: Kaarina Niskala

Ilmavalokuva Meri-Toppilan asuntoalueesta ja Toppilan rantapuistosta vuodelta 2004.

Muut rakennukset tutkimusalueella

Oulun Energian Toppila 1 ja Toppila 2 voimalaitokset

Oulun Energian omistama Toppilan lämpövoimalaitos sijaitsee entisillä palstoilla nrot 26–29. Oulun sähkölaitos tutki 1970-luvun alussa kasvavien energiaongelmien ratkaisua ja esitti Oulun kaupunginvaltuustolle, että Toppilaan rakennettaisiin pääasiassa jyrshinturvetta polttoaineenaan käyttävä lämmitysvoimala. Arkkitehtitoimisto Uki Heikkinen & Kni suunnitteli voimalaitokset. Toppila 1 valmistui kesällä 1977 ja Toppila 2 vuonna 1995.⁸⁷

*Oulun Energian Toppilan voimaloiden pumppaamot.
Kuva: Kaarina Niskala*

Rannassa, entisellä sahan ja Toppila-yhtiön alueella, on kaksi lämpövoimalalle kuuluvaa rakennusta: pumppuasema, joka on valmistunut 1970-luvulla Toppila 1:n käyttöön ja jäähdytysvesipumppaamo, joka valmistui Toppila 2:n rakentamisen yhteydessä vuonna 1995.⁸⁸

Tervahovintien eteläpuolella on Oulun Energian kaukolämpövarasto, sähkökenttä ja lämpöakut. Lämpövoimalalle tehtiin maanalainen öljyn kalliovarasto. Öljyputkistot on purettu. Lämpövoimalan lauhdevesikanavana toimii entinen Lehmioja, joka laskee Toppilansalmeen öljyntorjunta-aseman eteläpuolelta.

*Vanha Tullihuone ja luotsitupa.
Kuva: Yksityiskokoelmat*

Vanha tullihuone ja luotsitupa sijaitsi palstan nro 26 osalla, nykyisen Toppilan lämpövoima-

lan alueella, Tervahovintien pohjoispuolella ja Toppila-yhtiölle johtaneen rautatien itäpuolella. Tullihuone oli kaksikerroksinen, kulmatornilla varustettu puurakennus. Se oli säästynyt vuoden 1901 tervahovin palossa. Rakennus mainitaan vuoden 1897 henkikirjoissa, jolloin tullintarkastajana oli tervahovin aikaisempi inspehtori K. A. Björk. Tullihuoneen tontti oli 2 350 neliömetrin suuruinen. Rakennuksessa oli tulipäällikön virka-asunto aina 1970-luvulle asti. Rakennus on purettu.⁸⁹

Syrjälä-niminen asuinrakennusten ryhmä sijaitsi palstan nro 26 osalla, nykyisen Toppilan lämpövoimalan alueella, Tervahovintien pohjoispuolella. Syrjälään kuului puurakenteisia, yksikerroksisia, punaisiksi maalattuja asuin- ja piharakennuksia. Rakennusryhmän nurkalta lähti puomilla suljettava tie kohti Toppilan sahan päärakennusta, nykyistä Terva-Toppilan kartanoa. Syrjälän rakennukset on purettu.⁹⁰

Viime sotien aikana Toppila Oy:n alueelle, konttorirakennuksen ja nykyisen Tervahovintien väliselle alueelle rakennettiin parakkeja saksalaisten joukkojen käyttöön. Saksalaisilla oli muun muassa autokorjaamo tullihuoneen ja Syrjälän välissä, nykyisen Tervahovintien pohjoispuolella.⁹¹

Korttelit 23, 50 ja 54

Nykyisen Koskelantien länsipuoleisella alueella, palstoilla nrot 27–31 oli 25,719 hehtaarin suuruinen viljelysmaa, jossa oli konttorirakennukselle johtavan koivukujan pohjoispuolella sahan työntekijöiden perunamaita. Alue oli myös sahan ja Toppila-yhtiön hevosten laidunmaina.⁹²

Toppilan yhteiskoulun vaiheita

Valtioneuvosto myönsi huhtikuussa 1964 perustamisluvan Toppilan keskikoululle. Yksityinen keskikoulu toimi aluksi Koskelan kansakoulussa ja Toppila Oy:n omistamassa Seuratalossa.

*Terva-Toppilan yhteiskoulun yläkoulu.
Kuva: Kaarina Niskala*

Oma koulutalo valmistui kesällä 1966 Koskelantien varteen. Toukokuussa 1968 Toppilan keskikoulu muuttui yliopistoon johtavaksi kahdeksanluokkaiseksi yhteiskouluksi.⁹³

Toppilan keskikoulun arkkitehtipiirustukset laati Suunnittelu Oy Eino Niemelä vuonna 1965. Toimisto laati muutossuunnitelmia myös vuosina 1968 ja 1969.⁹⁴

Elokuun 1. päivänä 1974 Oulun kansakoulut muuttuivat peruskoulun ala-asteiksi ja oppikoulujen keskikoululuokista muodostettiin peruskoulun yläasteita. Samalla Toppilan yhteiskoulu siirtyi yhdessä muiden oululaisten oppikoulujen kanssa kaupungin omistukseen. Muutoksen seurauksena kaupunkiin tuli 6 000 peruskoululaista ja lukiolaista. Koulun nimeksi tuli Toppilan yläaste ja lukio.⁹⁵

Koulussa tehtiin vuonna 2001 peruskorjaus sekä toisen kerroksen ja väestönsuojan laajennus. Lisäksi laadittiin pihasuunnitelma ja rakennettiin pihavarasto, katos ja portti. Koulun länsipuolelle on rakennettu urheilukenttä. Toppilan ja Merituulen koulut lakkautettiin vuonna 2006 ja perustettiin 1–9 luokkien yhtenäiskoulu nimeltään Terva-Toppilan koulu, jonka käytössä ovat sekä tämän koulun että Merituulen ala-asteen koulutilat.⁹⁶

Koskelankylän koulusta Terva-Toppilan yhtenäiskouluksi

Kouluun kuuluu useita eri aikaan valmistuneita puurakennuksia. Koskelankylän kansakoulu valmistui vuonna 1906, jolloin Koskelankylä kuului vielä Oulujoen kuntaan. Alkujaan koulu käsitti yhden luokkahuoneen, työhuoneen ja opettajan asunnon. Aukkaita Koskelankylässä oli 250 henkeä ja koululaisia 31 lasta.

Koulu siirtyi alueliitoksen myötä Oulun kaupungille vuonna 1938, jolloin oppilasmäärä oli kasvanut yli kahden sadan. Sen nimeksi tuli silloin Koskelan koulu. Syksyllä 1946 valmistui koulun laajennus.⁹⁷

Koulun tontille, Koskelantien varteen valmistui L-muotoinen, osittain kaksikerroksinen lisärakennus. Sen suunnitteli arkkitehti Matti Heikura vuonna 1949. Koulutontille, pihan puolelle rakennettiin lisärakennus vuonna 1956. Väliaikaiseksi tarkoitettu ”parakkikoulu” palveli siihen asti, kunnes uusi liikuntasali valmistui.⁹⁸

Kun Simpsinkankaalle valmistui uusi koulu, joka sai nimekseen Koskelan koulu, muuttui Koskelankylässä olevan koulun nimi Toppilan kouluksi. Peruskoulu-uudistuksen myötä se vuonna 1974 muutettiin Merituulen ala-asteeksi.⁹⁹

*Terva-Toppilan yhteiskoulun alakoulu.
Kuva: Kaarina Niskala*

Koulussa oli vielä 1970-luvulla ulkokäymälät. Uudet saniteettitilat saatiin 1980-luvun alussa, jolloin L-muotoisessa rakennuksessa tehtiin muutoksia Arkkitehtitoimisto ARSAN, Aarno Saunaluoman laatimien piirustusten mukaisesti. Vuonna 1994 Arkkitehtitoimisto Mattila ja Malmivirta suunnitteli pihapiiriin opetustilarakennuksen, joka liitettiin yhteen seuraavana vuonna toteutetun liikuntarakennuksen kanssa.¹⁰⁰

Terva-Toppilan alakoulun pihapiirin uusimpia rakennuksia. Kuva: Kaarina Niskala

Koskelantien varren L-muotoiseen rakennukseen tehtiin vuoden 2002 rakennusluvan mukaisesti muutoksia ja laajennus pihan puolelle. Muutokset suunnitteli arkkitehti Juha Piispanen Ins.tsto Voho Oy:stä. Samaan aikaan laajennettiin myös koulun pihaa Ruittupuistoon ja se varustettiin ajanmukaisilla peli- ja leikkikenttäkalusteilla.¹⁰¹

Terva-Toppilan alakoulun pihapiiriä leikkikenttäkalusteineen. Kuva: Kaarina Niskala

IV TARKASTELUALUE

Toiminta Tervahovintien eteläpuolella

Tervahovi, joka tuhoutui tulipalossa vuonna 1901, sijaitsi palstalla nro 25. Palon jälkeen alueella säilytettiin vielä jonkin aikaa tervatynnyreitä. Toppilan satama-alueelle ja tervahovin palstalle suunniteltiin vuonna 1921 varastotontteja, joita vuokrattiin muun muassa Osakeyhtiö Puusepälle.¹⁰²

SOK:n mylly valmistui entisen tervahovin paikalle vuonna 1929. SOK:n rakennusosaston johtaja, arkkitehti Valde Alanko signeerasi myllyn piirustukset vuonna 1928 ja siilon piirustukset vuonna 1937. Suunnitelmat oli laatinut arkkitehti Erkki Huttunen, joka laati suunnitelmat myös konttorirakennukselle vuonna 1941. Siiloryhmää laajennettiin vielä vuosina 1960 ja 1977.¹⁰³

Tervahovin itäpuolella olleella palstan nro 25 osalla oli 1920-luvulta lähtien asuinrakennusten ryhmä. Kaupunki oli vuokrannut tontin sukeltaja Martti Hillille, joka asui siinä perheineen. Punaisiksi maalatut puurakennukset on purettu 1960-luvulla.¹⁰⁴

Hillin rakennusten ja Lehmiojan välissä oli viljelysmaita, joilla alueen asukkaat kasvattivat perunaa. Lehmiojan ja Koskelantien välisellä kedolla laidunnettiin lehmia. Maat olivat viljelyskäytössä 1950-luvulle saakka.¹⁰⁵

Oulu oli viime sotien aikana, vuosina 1941–1944, saksalaisten sotilasjoukkojen huolto- ja lomakeskus. Toppila satama toimi saksalaisten joukkojen huoltosatamana.

Nykyisen Tervahovintien eteläpuolella oli saksalaisten käyttöön rakennettuja parakkeja. Niistä kolme tai neljä oli isompia ja kuusi pienem-

piä rakennuksia. Kaupunki möi parakit purettaviksi 1950-luvulla.¹⁰⁶

SOK:n myllyn itäpuolelle, Satamatien varteen rakennettiin 1950-luvulla kemikaalivarasto Rikkihappo Oy:n käyttöön. Sen naapurissa, Satamatien ja Meklarintien risteyksessä on A. Jalander Oy:lle kuuluvia rakennuksia, joissa valmistetaan siirtolavoja.

Entinen Rikkihappo Oy:n kemikaalivarasto Toppilan sataman alueella. Kuva: Eino Niskala

Meklarintien ja Tervahovintien kulmatontilla on Oulun Energialle kuuluvia alueita, josta tarkemmin Toppila 1 ja Toppilan 2 voimalaitosten yhteydessä. Tarkastelualueella, Tervahovintien eteläpuolella, on Juhan Auton auto liikkeen ja korikorjaamon tiloja. Korikorjaamon edessä on Nesteen polttoaineen jakelupiste.

Vuoden 1979 asemakaavan ja asemakaavanmuutoksen mukaan em. palstojen nrot 24 ja 25 alueilla ei ollut rakennuksia.

Toppilan ja Koskelankylän omakotialueet

Ranta-Toppilan maakäytön historiaselvityksen tutkimusalueen itäpuolella sijaitsevat Toppilan omakotialue ja vanha Koskelankylän asuntoalue. Kaupungin ja maalaiskunnan raja kulki vielä 1900-luvun alkupuolella näiden alueiden välillä, nykyisen Alatien kohdalla.

Koskelankylän ja Toppilan Vanhalle kankaalle syntyi 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa mäkitupa-asutusta rantamaantien eli nykyisen Koskelantien ja rautatien väliin. Tontit ja tiet muodostuivat varsin vapaasti, kun sataman ja sahan työväki rakensi pienet asumuksensa maalaiskunnan kaavoittamattomalle alueelle.

Arkkitehdit Otto-Iivari Meurman ja Aarne Ervi suunnittelivat Taka-Tuiran asemakaavaan vuonna 1951. Toppilan omakotialue rakennettiin jälleenrakennuskauden tyyppitaloineen 1950-luvulla. Alue on saanut säilyttävän asemakaavan vuonna 1989. Teoksessa *Arvokkaita alueita Oulussa* puutaloalueen suojelurajaus on esitetty tehtäväksi Emäpuuntien ja Koskelantien väliselle alueelle.¹⁰⁷

Meri-Toppila

Tarkastelualue rajautuu koillisessa ja pohjoisessa Meri-Toppilan kerrostaloalueen reunakortteleihin sekä puistovyöhykkeeseen, johon kuuluvat Merituulenpuisto, Meri-Toppilan keskusleikki puisto, Mannisenojanpuisto ja Mannisenoja. Alue on entistä Toppila-yhtiön teollisuusaluetta, jonka Oulun kaupunki osti sulfiittiselluloosatehtaan toiminnan loppumisen jälkeen vuonna 1987¹⁰⁸.

Meri-Toppilan alue kaavoitettiin noin 2 000 asukkaan asuntoalueeksi selluloosatehtaan loppettamisen jälkeen 1990-luvulla.

Meri-Toppilaan jätettiin alueen historiasta kertoviksi maamerkeiksi muutamia teollisuusrakennuksia, joille etsittiin uusi käyttö. Keittämörakennus muutettiin opiskelija-asunnoiksi, kuivaamorakennukseen tehtiin kauppa ja kierrätyskeskus, laboratorioon tuli ravintola ja kioski

*Oulun Energian Toppilan voimalaitokset.
Kuva: Eino Niskala*

sekä korjaamoon asuntoalueen sydän, monipalvelukeskus. Hakesiilolle ja voimalarakennukselle on ollut ongelmallista löytää sopivaa uutta käyttöä.¹⁰⁹

Meri-Toppilan asuntoaluetta. Kuva: Kaarina Niskala

Taskilan jäteveden puhdistamo

Tarkastelualue rajoittuu luoteessa Taskilan jätevedenpuhdistamoon, joka on Pohjois-Suomen suurin yhdyskuntajätevedenpuhdistamo. Siellä puhdistetaan kaikkiaan 150 000 asukkaan asumajätevedet, pienen ja keskiuuren teollisuuden jätevedet sekä sekaviemärintialueiden hulevedet.¹¹⁰

Oulu-laiva Toppilansalmen suulla palaamassa kotisatamaansa. Taskilan jätepuhdistamo kuvassa oikealla.

Kuva: Kaarina Niskala

Toppilansaaren alue

Toppilansalmen länsipuolella sijaitsee Toppilansaaren asuntoalue. Toppilansaaren kärjessä on ollut luotsitupa, satamaan liittyvää telakka-toimintaa sekä puutavaravarastoja.¹¹¹ Toppilansaaren suunnittelusta järjestettiin avoin arkkitehtuurikilpailu vuonna 1999, ja alue kaavoitettiin asumiseen 2000-luvun alussa. Oulun kaupungin 400-vuotisjuhlavuonna 2005 Toppilansaaren kärkeen järjestettiin valtakunnalliset asuntomessut.

Toppilansaaren rantaa. Kuva: Eino Niskala

Toppilansalmi ja satama

Ranta-Toppilan alue rajoittuu Toppilansalmeen. Salmi on ollut Oulun elinkeinoelämälle merkittävä väylä siitä lähtien, kun se puhkesi suurtulvan vaikutuksesta vuonna 1724. Toppilansalmi on toiminut ulkosatamana ja sen ympäristö pitää sisällään Oulun vanhinta teollisuuden historiaa. Toppilansalmen rannoilla on edelleen varastorakennuksia, viljasiiloja sekä sahan ja selluloosatehtaan käytössä olleita rakennuksia.

SOK:n entiset siilot ovat muistona sataman toiminnoista. Kuva: Eino Niskala

Aluskoon kasvamisen myötä kauppamerenkulun satamatoiminnot ovat siirtyneet Toppilansalmesta Oritkarin, Vihreäsaaren ja Nuottasaaren satamien muodostamalle alueelle.

Toppilansalmen rannoille on kaavoitettu asuntoalueita ja salmi on vapautumassa uuteen käyttöön. Satamatien jatkeeksi on rakenteilla uusi silta, joka yhdistää Toppilansalmen rannat toisiinsa ja ympäröivään kaupunkirakenteseen.

*Toppilan satama, laiturirakenteita ja Toppilansaaren puoleinen sementtisiilo.
Kuva: Eino Niskala*

*Tervahovintien länsipäässä, Toppilansalmen rannassa on teollisuuden käyttöön tehtyjä rakennuksia.
Kuva: Eino Niskala*

*Ilmavalokuva Länsi-Toppilan alueesta, Toppilansaaresta ja osasta Hietasaarta 2004.
Lähde: Oulun kaupunki, tekninen keskus, kaavoitus*

V YHTEENVETO

Ranta-Toppilan alueelle on ollut sadan viime vuoden aikana leimallista teollinen toiminta ja teollisuusrakennusten rakentaminen. J. W. Snellmanin höyrysaha toimi vuosina 1878–1912 entisen Toppilan tilan palstoilla nrot 27–42. Alue ulottui pohjoisessa Koskelan tilan ja Oulujoen kunnan rajalle asti. Aluetta rajasivat Toppilansalmi ja nykyiset Tervahovintie ja Koskelantie. Uleå Oy jatkoi Snellmanin sahan toimintaa vuoteen 1930 asti.

Osakeyhtiö Toppila sai käyttöönsä sahan alueet 1930-luvun alussa ja rakensi uudet tehdasrakennuksensa entisen Koskelan tilan maille. Varasto- ja lastausalueet säilyivät laajan tehdasalueen Toppilansalmen puoleisella osalla. Suuret puukentät ulottuivat uittoaltaan rannalta koilliseen, tehdasrakennusten läheisyyteen, nykyiseen Meri-Toppilan keskusleikkipuistoon ja Ranta-Toppilan kaava-alueen pohjoisrajalle asti. Selluloosaa lastattiin laivoihin Toppilan satamassa, jossa Toppila-yhtiöllä oli oma 400 metrin mittainen laiturij- ja varastointialueensa. Rataverkosto ulottui satamasta tehtaalle.

Teollisuusalueella sijaitsi 1900-luvun puoliväliin saakka sekä Toppilan sahan että Toppila-yhtiön johdon ja työväen asuntoja. Koskelankylän kansakoulu rakennettiin vuonna 1906 Oulu-Tornio-maantien varteen. Toppila-yhtiö rakensi henkilökuntansa käyttöön klubitalon, urheilu- ja tenniskentän sekä venevajan. Sahan aikaiset asuinrakennukset korvattiin 1950-luvulta lähtien uusilla kerrostaloilla.

Asuin- ja konttorirakennukselle johtavan koi-vukujan, nykyisen Kauppaseurantien molemmilla puolilla oli niittyjä ja viljelys-palstoja, joilla työväki kasvatti muun muassa perunaa. Sota-aikana saksalaisilla sotilailla oli satamassa ja Toppila-yhtiön alueella käytössään omia parakkeja ja varastoja sekä yhtiön rakennuksia.

Tutkimusalueelle ryhdyttiin rakentamaan 1900-luvun jälkipuoliskolla Toppilan yhteiskoulua ja Toppilan lämpövoimalaitosta.

Sulfiittitehtaan toiminnan loppumisen jälkeen tehdasympäristö kaavoitettiin Meri-Toppilan asuntoalueeksi. Sen länsipuolelle muotoiltiin Toppilan rantapuisto.

Sahan ja sulfiittitehtaan teollisesta toiminnasta on jäljellä alueen historiasta kertovia suojeltavia rakennuksia. Ranta-Toppilassa on Toppila-yhtiön entinen Seuratalo, Toppilan kartanon rakennukset ja entinen Toppilan sahan höyryvoimala. Tarkastelualueelle Meri-Toppilaan jätettiin entisiä tehdasrakennuksia uuteen käyttöön. Sataman vanhat myllyt, siilot ja varastot kertovat satama-alueen aikaisemmasta toiminnasta.

Myös kasvillisuudessa tavataan merkkejä alueen historiasta: luonnossa on laivojen painolastikivien ja Saksan armeijan sodanaikaisten kuljetusten mukana tulleita tulokaskasveja sekä puutarhakarkulaisia, jotka ovat levinneet luontoon aikaisempien asuinrakennusten pihapiireistä.

Toppilan sahan entinen voimalarakennus on Oulu-Koillismaan Pelastuslaitoksen käytössä.

Kuva: Eino Niskala

Lähteet ja kirjallisuus

Painamattomat lähteet

Arkistolähteet

Oulun kaupunginarkisto (OKA)

Rakennuslupapiirustukset, 1946–2002
Toppilan alueen kartat 1883–1919
Kunnalliskertomukset

Oulun kaupunki, tekninen keskus, asemakaavoitus

Toppilan aluetta koskevat asemakaavat 1951–2010
Länsi-Toppilan ajantasakaava
Ranta-Toppilan osallistumis- ja arviointisuunnitelmat

Oulun kaupunki, tekninen keskus, maa ja mittaus

Oulun historialliset kartat 1921–1949
Toppilan alueen kartat 1951–1968

Oulun kaupunki, tekninen keskus, katu- ja viherpalvelut

Toppilan rantapuiston suunnitelmat
Meri-Toppilan keskusleikkipuiston suunnitelmat

Oulun maakunta-arkisto (OMA)

Ab Uleå Oy:n piirustukset

Oulun satama

Talo- ja satamarakennusosaston vuosikertomus 1977

Selvitykset

Insinööritoimisto PSV Oy. *Maaperä- ja pohjavesiolosuhteet Kajaani Oy:n Toppilan tehtaiden alueella*. 86908 Y, 6.3.1987 . Oulun kaupunki, Rakennusvirasto 1987

Insinööritoimisto PSV Oy. *Kuori- ja 0-kuitujätteen määrä ja laatu Kajaani Oy:n Toppilan tehtaiden alueella*. 86908 Y, 6.3.1987

PSV Yhtiöt. *Kajaani Oy:n Toppilan tehdasalueen maasto-, maaperä- ja pohjavesiselvitys jatkokäyttöön tähtääviä saneeraustoimenpiteitä varten*. 86908 Y, 24.4.1987

Painetut lähteet:

Lähdekirjallisuus

Ahvenainen, Jorma. *Suomen sahatteollisuuden historia*. WSOY, Porvoo, 1984

Arvokkaita alueita Oulussa. Osa 1. Oulun kaupunginkeskusvirasto / suunnittelupalvelut, aluesuojelutyöryhmä, Oulun kaupunkisuunnittelu, sarja A 134, Oulu, 1999

Arvokkaita alueita Oulussa. Suojelu- ja kehittämisohjelma. Oulun kaupunki, 2001

Fält, Olavi K.. ”Valkea kaupunki 1920–1939”. *Oulun vuosisadat 1605–2005*. Toim. Reija Satokangas, Pohjois-Suomen Historiallinen yhdistys ja Oulun yliopiston historian laitos, Jyväskylä, 2005

Hautala, Kustaa. *Oulun kaupungin historia IV, 1856–1918*. Oulu, 1976

Hautala, Kustaa. *Oulun kaupungin historia V, 1856–1918*. Oulu, 1982

Huttunen, Pertti. *Oulun kaupungin kansakoulu 1874–1974 I ja II*. Oulu, 1986

Juutinen, Pentti. *Alueliitokset Oulun kaupunkiin 1865–1965*. Oulun yliopisto, Historian laitos, Suomen ja Skandinavian historia, Pro gradu tutkielma 10.5.1996

Kainua, Lauri. *Osakeyhtiö Toppila – Toppila Oy 1927–1974*. Historiikki, Oulu, 1981

Kalleinen, Lassi / Ympit Ympäristä-It. *Länsi-Toppilan luontoselvitys*, Oulu, 2004

Kähkönen, Leo. *Mäkitupalaisesta omakotiasukkaaksi. Toppilan Omakotiyhdistyksen 60 toimintavuotta*. Oulu, 2007

Manninen, Turo. *Oulun kaupungin historia VI, 1945–1990*. Oulun kaupunki, Jyväskylä, 1995

Niskala, Kaarina. *Toppilan maankäytön historia. Toppilansalmen alueen rakentaminen ja toiminta vuodesta 1724 nykypäivään*. Oulu, 1999

Niskala, Kaarina. *Valkovuokkojen villat. Toppilansalmen huvilat ja puutarhat*. Oulu, 2007

Niskala, Kaarina ja Okkonen, Ilpo. *Oulun graadi. 350 vuotta asemakaavoitusta*, Oulu, 2002

Niskala, Kaarina ja Okkonen, Ilpo. *Uki Arkkitehdit. Huomisen tekijät*. Oulu, 2010

Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 1. Oulun kaupunkiseutu, Iijokisuu, Oulujokilaakso, Koillismaan seutukunta. Pohjois-Pohjanmaan seutukaavaliitto, Oulu, 1993, Julkaisu A:115

Snellman, P. W.. *Kertomus Oulun kauppaseuran ja Oulun Kauppiaitten eläkelaitoksen toiminnasta vuosina 1771–1939*. Oulu, 1939

Virtanen, Sakari. *Nuottasaaresta Wall Streetille. Oulun metsäteollisuuskauppahuoneista Stora Ensoon*. Stora Enso Oyj, Oulun tehtaas, Helsinki, 2003

Sanomalehdet

Pohjolan Työ 25.6.1964, 30.9.1967
Liitto 28.9.1969

Internet

<http://www.ouka.fi/vesi/jatevedenpuhdistamo>
<http://www.ouka.fi/yleiskaavoitus/yleiskaava/yk2020>
<http://www.rky.fi/Museovirasto>

Kirjoittajan tekemät haastattelut

Lauri Cajan, Oulu 30.11.2011
Toivo Fält, Oulu 15.11.2011
Väinö Heikkinen, Oulu 7.12.2011

Lyhyet tiedonannot

Mirjam Larinkari, Oulu 12.12.2011
Sointu Sandgren, Oulu 30.11.2011
Matti Tynjälä, Oulu 14.12.2002, 5.1.2012

Lähdeviitteet

¹ P. W. Snellman, *Kertomus Oulun kauppaseuran ja Oulun Kauppiaitten eläkelaitoksen toiminnasta vuosina 1771–1939*. Oulu, 1939, s. 70, 97.

² Kaarina Niskala, *Valkovuokkojen villat. Toppilansalmen huvilat ja puutarhat*. Oulu, 2007, s. 15–16.

³ Niskala 2007, s. 15–16; Majuri Johan Oldenburgin 1854 laatima kartta Toppilansalmen palstoista ja rakennuksista, Snellman 1939.

⁴ Niskala 2007, 15–16

⁵ Kustaa Hautala, *Oulun kaupungin historia IV, 1856–1918*. Oulu 1976, s. 38; Kaarina Niskala, *Toppilan maankäytön historia. Toppilansalmen alueen rakentaminen ja toiminta vuodesta 1724 nykypäivään*. Oulu, 1999, s. 12.

⁶ Snellman 1939, s. 309–310.

⁷ Kaarina Niskala, *Toppilan maankäytön historiaa. Toppilansalmen alueen rakentaminen ja toiminta vuodesta 1724 nykypäivään*, Oulu 1999, s. 17.

⁸ Kustaa Hautala, *Oulun kaupungin historia V, 1856–1918*. Oulu, 1982, s. 103, 111.

⁹ Hautala 1982, s. 103.

¹⁰ Pentti Juutinen, *Alueliitokset Oulun kaupunkiin 1865–1965*. Oulun yliopisto, Historian laitos, Suomen ja Skandinavian historia, Pro gradu tutkielma 10.5.1996, s. 22–23.

¹¹ Ibid.

¹² Niskala 1999, s. 11.

¹³ Snellman 1939, s. 427.

¹⁴ Hautala 1976, s. 258–259.

¹⁵ Hautala 1982, s. 173.

- ¹⁶ Snellman 1939, s. 310.
- ¹⁷ Sakari Virtanen, *Nuottasaaresta Wall Streetille. Oulun metsäteollisuuskauppahuoneista Stora Ensoon*. Stora Enso Oyj, Oulun tehtaat, Helsinki 2003, s. 16.
- ¹⁸ Jorma Ahvenainen. *Suomen sahateollisuuden historia*. WSOY, Porvoo, 1984, s. 236, 239
- ¹⁹ Ahvenainen 1984, s. 239.
- ²⁰ Niskala 1999, s. 36.
- ²¹ Hautala 1976, s. 186; Ahvenainen 1984, s. 272.
- ²² Väinö Heikkisen haastattelu 7.12.2011.
- ²³ Snellman 1939, s. 310, 382–383, 427; *Kartta Toppilan maasta*, 1911, Id:329, OKA.
- ²⁴ Virtanen 2003, s. 21.
- ²⁵ Ahvenainen 1984, s. 271, 272.
- ²⁶ Ibid.
- ²⁷ Ahvenainen 1984, s. 273.
- ²⁸ Ahvenainen 1984, s. 274.
- ²⁹ Olavi K. Fält, ”Valkea kaupunki 1920–1939”. *Oulun vuosisadat 1605–2005*. Toim. Reija Satokangas, Pohjois-Suomen Historiallinen yhdistys ja Oulun yliopiston historian laitos, Jyväskylä, 2005, s. 112; Hautala 1976, s. 186.
- ³⁰ Virtanen 2003, s. 54.
- ³¹ Lauri Kainua, *Osakeyhtiö Toppila – Toppila Oy 1927–1974*. Historiikki, Oulu, 1981, s. 9.
- ³² Hautala 1982, s. 109.
- ³³ Kainua 1981, s. 3.
- ³⁴ Kainua 1981, s. 4.
- ³⁵ Kainua 1981, s. 7.
- ³⁶ Kainua 1981, s. 9.
- ³⁷ Kainua 1981, s. 6, 9.
- ³⁸ Kainua 1981, s. 8–10.
- ³⁹ Ibid.
- ⁴⁰ Kainua 1981, s. 25.
- ⁴¹ Ibid.
- ⁴² Kainua 1981, s. 32.
- ⁴³ Niskala 1999, s. 39.
- ⁴⁴ Hautala 1982, s. 105.
- ⁴⁵ Ab Uleå Oy:n piirustukset, 22.2, OMA; Väinö Heikkisen haastattelu 7.12.2011.
- ⁴⁶ Lassi Kalleinen / Ympit Ympäristä-It, *Länsi-Toppilan luontoselvitys*, 2004, kuvat 10-3, 11-1, 15-1.
- ⁴⁷ Kainua 1981, s. 19; Lauri Cajanin haastattelu 30.11.2011; Rakennuslupapiirustukset Ia.114, OKA.
- ⁴⁸ Kainua 1981, s. 23.
- ⁴⁹ Rakennuslupapiirustukset, 1995, Ia:1045, OKA.
- ⁵⁰ Talo- ja satamarakennusosaston vuosikertomus 1977; Sointu Sandgrenin antama tieto 30.11.2011.
- ⁵¹ Niskala 1999, s. 37.
- ⁵² Ibid.
- ⁵³ Ibid.
- ⁵⁴ Ibid.
- ⁵⁵ Niskala 2007, s. 103–105; Niskala 1999, s. 37.
- ⁵⁶ Kainua 1981, s. 18, 23.
- ⁵⁷ Ibid.
- ⁵⁸ Kainua 1981, s. 23–24; Lauri Cajanin haastattelu 30.11.2011.
- ⁵⁹ Lauri Cajanin haastattelu 30.11.2011.
- ⁶⁰ Kainua 1981, s. 11; Niskala 1999, s. 39.
- ⁶¹ Kainua 1981, s. 34.
- ⁶² Kainua 1981, s. 16; Kartta, *Toppilan satama 1943*, Oulun kaupungin rakennuskonttorissa helmikuun 18. pnä 1943, E. Alpo Autio. Oulun kaupunki, tekninen keskus, maa ja mittaus, 831:04 M:114.
- ⁶³ Rakennuslupapiirustukset Ia:114, OKA.
- ⁶⁴ Kainua 1981, s. 18–21.
- ⁶⁵ Ibid.
- ⁶⁶ Lauri Cajanin haastattelu 30.11.2011; Kainua 1981, s. 20; *Toppilan satama*, Oulun kaupungin rakennuskonttorissa helmikuun 18. pnä 1943, E. Alpo Autio. 831:04 M:114, Oulun kaupunki, tekninen keskus, maa ja mittaus; Rakennuslupapiirustukset 1964, Ia:220, OKA.
- ⁶⁷ Kartta Toppilan perintötilan Rn:14 kaikista tiluksista 1936/1952, 1. karttaosa 72:43, IM:111, Oulun kaupunki, tekninen keskus, maa ja mittaus.
- ⁶⁸ Niskala 1999, s.39; Rakennuslupapiirustukset 1937, OKA Ia:114.

- ⁶⁹ Kainua 1981, s. 16.
- ⁷⁰ Niskala 1999, s. 39–40; Lauri Cajanin haastattelu 30.11.2011.
- ⁷¹ Rakennuslupapiirustukset 1964, Ia:220, OKA.
- ⁷² Rakennuslupapiirustukset 2002, Ia:114, OKA.
- ⁷³ Rakennuslupapiirustukset 1960, lupa 1961 Ia:220, OKA.
- ⁷⁴ Kainua 1981, s. 19.
- ⁷⁵ Kainua 1981, s. 25.
- ⁷⁶ Kainua 1981, s. 20, 26.
- ⁷⁷ *Pohjolan Työ* 25.6.1964; Leo Kähkönen, *Mäkitupalaisesta omakotiasukkaaksi. Toppilan Omakotiyhdistyksen 60 toimintavuotta*. Oulu, 2007, s. 15.
- ⁷⁸ *Pohjolan Työ* 30.9.1967; Kainua 1981, s. 26.
- ⁷⁹ Kainua 1981, s. 26; *Liitto* 28.9.1969.
- ⁸⁰ Ibid.
- ⁸¹ Insinööritoimisto PSV Oy, *Maaperä- ja pohjavesiolosuhteet Kajaani Oy:n Toppilan tehtaiden alueella*. 86908 Y, 6.3.1987, Oulun kaupunki, Rakennusvirasto, s. 5.
- ⁸² Matti Tynjälän antama tieto 5.1.2012; Insinööri PSV Oy, *Kuori- ja 0-kuitujätteen määrä ja laatu Kajaani Oy:n Toppilan tehtaiden alueella*. 86908 Y, 6.3.1987, Oulun kaupunki, Rakennusvirasto, s. 3; PSV Yhtiöt, *Kajaani Oy:n Toppilan tehdasalueen maasto-, maaperä- ja pohjavesiselvitys jatkokäyttöön tähtäviä saneeraustoimenpiteitä varten*. 86908 Y, 24.4.1987, Oulun kaupunki, Rakennusvirasto, s. 13.
- ⁸³ Toppilan rantapuisto, Yleissuunnitelma 6.6.1996, I-1238, Oulun kaupunki, tekninen keskus, katu- ja viherpalvelut.
- ⁸⁴ Mirjam Larinkarin antama tieto 12.12.2011; Toppilan ranta, Voimalaitostuhkan sijoitusalue 7.8.1995, R-3761/3, Oulun kaupunki, tekninen keskus, katu- ja viherpalvelut.
- ⁸⁵ Matti Tynjälän antama tieto 13.12.2011.
- ⁸⁶ Toppilan rantapuisto, Yleissuunnitelma 6.6.1996, I-1238, Oulun kaupunki, tekninen keskus, katu- ja viherpalvelut.
- ⁸⁷ Kaarina Niskala ja Ilpo Okkonen, *Uki Arkkitehdit. Huomisen tekijät*. Oulu 2010, s. 214.
- ⁸⁸ Rakennuslupapiirustukset 1995, Ia:1045, OKA.
- ⁸⁹ Niskala 1999, s. 45; *Toppilan satama*, 1:2000, Oulun kaupungin rakennuskonttorissa helmikuun 18. pñä 1943, E. Alpo Autio. Oulun kaupunki, tekninen keskus, maa ja mittaus, 831:04 M:114.
- ⁹⁰ Toivo Fältin haastattelu 1.12.2011; Väinö Heikkisen haastattelu 7.12.2011; *Toppilan satama*, 1:2000, Oulun kaupungin rakennuskonttorissa helmikuun 18. pñä 1943, E. Alpo Autio, Oulun kaupunki, tekninen keskus, maa ja mittaus, 831:04 M:114; Toivo Fältin haastattelu 15.11.2011.
- ⁹¹ Toivo Fältin haastattelu 15.11.2011.
- ⁹² Väinö Heikkisen haastattelu 7.12.2011; *Kartta osasta Toppilan tilaa. Toppilan sahan alue*. Kaupungin rakennuskonttorin valmistama 1932, Oulun kaupunki, tekninen keskus, maa ja mittaus.
- ⁹³ Turo Manninen, *Oulun kaupungin historia VI, 1945–1990*. Oulun kaupunki, Jyväskylä 1995, s. 247.
- ⁹⁴ Rakennuslupapiirustukset 1965, 1968 ja 1969, Ia:219, OKA.
- ⁹⁵ Manninen 1995, s. 249–250.
- ⁹⁶ Rakennuslupapiirustukset 2001, Ia:1311, OKA; Kähkönen 2007, s. 21.
- ⁹⁷ Kähkönen 2007, s. 20; Pertti Huttunen, *Oulun kaupungin kansakoulu 1874–1974 II*. Oulu 1986, s. 72; Rakennuslupapiirustukset 1946, Ia:138, OKA.
- ⁹⁸ Kähkönen 2007, s. 20.
- ⁹⁹ Manninen 1995, s. 483.
- ¹⁰⁰ Kähkönen 2007, s. 20; Rakennuslupapiirustukset 1980, Ia:518, OKA; Rakennuslupapiirustukset 1994 ja 1995 Ia:1009, OKA.
- ¹⁰¹ Rakennuslupapiirustukset 2002, Ia:114, OKA; Kähkönen 2007, s. 21.
- ¹⁰² Kartta osasta Toppilan sataman varastotontteja, Oulun kaupungin rakennuskonttori 1921, 921:123 M:69, Oulun kaupunki, tekninen keskus, maa ja mittaus.
- ¹⁰³ Niskala 1999, s. 7; *Kartta Toppilan maasta*, 1911, Id:329, OKA.
- ¹⁰⁴ Niskala 1999, s. 45.
- ¹⁰⁵ Väinö Heikkisen haastattelu 7.12.2011; Otto I. Meurman ja Arne Ervi. *Taka-Tuira*, karttalehti nro VIII:3, 1951.
- ¹⁰⁶ Toivo Fältin haastattelu 1.12.2011.
- ¹⁰⁷ Kähkönen 2007, s. 7; Kaarina Niskala ja Ilpo Okkonen, *Oulun graadi. 350 vuotta asemakaavoitusta*. Oulu, 2002, s. 94; *Arvokkaita alueita Oulussa osa I*. Oulun kaupunginkeskusvirasto / suunnittelupalvelut, aluesuojelutyöryhmä, Oulun kaupunkisuunnittelu, sarja A 134, Oulu 1999.
- ¹⁰⁸ Niskala 1999, s. 39.
- ¹⁰⁹ Niskala 1999, s. 48; <http://www.rky.fi/Museovirasto>. Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt. Oulu, Toppilan satama ja teollisuusalue.
- ¹¹⁰ <http://www.ouka.fi/vesi/jatevedenpuhdistamo>
- ¹¹¹ Niskala 1999, s. 47.